

Prostorna preobrazba otoka Čiova pod utjecajem turizma

Belas, Đana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:068359>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

Diplomski sveučilišni studij geografije: nastavnički smjer (dvopredmetni)

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

Diplomski sveučilišni studij geografije: nastavnički smjer (dvopredmetni)

Prostorna preobrazba otoka Čiova pod utjecajem razvoja turizma

Diplomski rad

Studentica:

Dana Belas

Mentorica:

Izv. prof. dr. sc. Anica Čuka

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Dana Belas**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Prostorna preobrazba otoka Čiova pod utjecajem razvoja turizma** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 25. lipnja 2021.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zadru

Diplomski rad

Odjel za geografiju

PROSTORNA PREOBRAZBA OTOKA ČIOVA POD UTJECAJEM RAZVOJA TURIZMA ĐANA BELAS

U radu je analiziran turistički razvoj otoka Čiova i njegov utjecaj na prostor otoka koji se posljednjih desetljeća značajno transformirao. Istaknuta je njegova specifična administrativna podjela koja otežava jedinstveno upravljanje otočnim resursima, dan je pregled razvoja uslužnih djelatnosti s naglaskom na turizam te su analizirani osnovni turistički pokazatelji – kretanje broja turističkih dolazaka i ostvarenih noćenja te smještajnih kapaciteta. Osim analize turističkih trendova, u radu je istražena društveno-gospodarska, ali i prostorno-funkcionalna preobrazba otoka. Za potrebe rada korišteni su podaci Državnog zavoda za statistiku, a dan je i pregled najvažnije literature koja se bavi ovom i sličnim temama. Također, terenskim istraživanjem, ponajprije fotodokumentiranjem, utvrđen je utjecaj turizma na litoralizaciju, stihijsku gradnju i betonizaciju otoka Čiova koji su promijenili tradicionalan i autentičan izgled otoka kakav je bio prije utjecaja turizma. Kao posljedica navedenog, u radu je istaknuta transformacija prirodnog i kulturnog krajolika otoka Čiova i njegovog najvećeg naselja Okruga Gornjeg. Utvrđeni su pojedini problemi, kao i neke nove atrakcije koje bi pridonijele daljnjem razvoju turizma i otoka.

52 stranice, 30 grafičkih priloga, 3 tablice, 20 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: prostorno-funkcionalna preobrazba, društveno-gospodarska preobrazba, Okrug Gornji, otok Čiovo, turizam

Voditelj: izv. prof. dr. sc. Anica Čuka

Povjerenstvo: izv. prof. dr. sc. Lena Mirošević, izv. prof. dr. sc. Anica Čuka, doc. dr. sc. Ante Blaće

Rad prihvaćen: 13. travnja 2021.

Rad je pohranjen u Knjižnici Odjela za geografiju Sveučilišta u Zadru, Ulica dr. F. Tuđmana 24 i, Zadar, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zadar

Graduation Thesis

Department of Geography

SPATIAL TRANSFORMATION OF THE ISLAND OF ČIOVO IMPACTED BY TOURISM

ĐANA BELAS

This paper analyses the tourist development of the island of Čiovo and its impact on the island's area, which has been greatly transformed in the last few decades. There is particular emphasis on its specific administrative organisation which complicates single management of the island's resources, an overview of the development of the service industry with a focus on tourism, as well as the analysis of the main tourist indicators – trends in the numbers of tourist arrivals, overnight stays and accommodation facilities. Apart from analysing the trends in tourism, this paper also researches the socio-economic, as well as spatial and functional transformation of the island. For the purpose of this paper, the data of the National Institute of Statistics have been used, and there is a bibliography of the most important literature on this and similar topics. Also, field research, primarily photo documentation, have established the impact of tourism on the littoralization, uncontrolled building development and excessive use of concrete on the island of Čiovo, all of which have irreversibly changed the traditional and authentic configuration of the island prior to impacts of tourism. As a result of everything mentioned, this paper emphasises the transformation of the natural and cultural landscape of the island of Čiovo and its largest settlement Okrug Gornji. Particular problems have been identified, as well as some new attractions which could contribute to the further development of the island and tourism.

52 pages, 30 figures, 3 tables, 20 references; original in Croatian

Keywords: spatial-functional transformation, socio-economic transformation, Okrug Gornji, the island of Čiovo, tourism

Supervisor: Anica Čuka, PhD, Associate Professor

Reviewers: Lena Mirošević, PhD, Associate professor, Anica Čuka, PhD, Associate professor, Ante Blaće, PhD, Assistant Professor

Thesis accepted: 13th April, 2021.

Thesis deposited in Library of Department of Geography, University of Zadar, Ulica dr. F. Tuđmana 24 i, Zadar, Croatia.

Predgovor

Iskreno zahvaljujem svojoj mentorici izv. prof. dr. sc. Anici Čuki na pomoći, savjetim i vodstvu prilikom izrade ovog diplomskog rada. Također se zahvaljujem izv. prof. dr. sc. Leni Mirošević te doc. dr. sc. Anti Blaći na sudjelovanju u komisiji te ispravcima diplomskog rada. Zahvaljujem se Turističkim zajednicama Općine Okrug, Grada Trogira i Grada Splita na ustupljenim statističkim podacima.

Nadalje, htjela bih se zahvaliti svojoj obitelji, prvenstveno baki i djedu, Katici i Vladimiru te roditeljima, Divni i Mariu, koji su mi kroz ovih pet godina studiranja pružili potporu te bez kojih ne bih dogurala do cilja. Velike zahvale mojoj sestri Sari koja me vodila akademskim putevima i bila moj najbolji partner u početnim fakultetskim koracima. Zahvaljujem se mom Valentinu koji je od prve godine studiranja, u onim lakšim i težim trenutcima, više vjerovao u mene od sebe same. Također, zahvaljujem se svim prijateljima na nezaboravnim iskustvima i uspomename, za cijeli život, koja su upotpunila ovaj predivni životni vremenoplov!

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Objekt istraživanja	2
1.2. Ciljevi istraživanja i temeljne hipoteze	2
1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja	2
1.4. Metodologija istraživanja	4
2. Geografski položaj otoka Čiova	4
3. Razvoj turizma na otoku Čiovu.....	7
3.1. Pregled razvoja uslužnih djelatnosti s naglaskom na turizam	7
3.2. Turistička kretanja.....	9
3.3. Razvoj smještajnih kapaciteta.....	14
4. Utjecaj turizma na preobrazbu otoka Čiova.....	16
4.1. Društveno-ekonomska preobrazba.....	17
4.1.1. Demografske promjene kao posljedica razvoja turizma	17
4.1.1.1. Kretanje broja stanovnika	17
4.1.1.2. Dobno-spolni sastav	19
4.1.1.3. Migracijske značajke	22
4.1.1.4. Gospodarski sastav	24
4.1.2. Prometna povezanost Čiova s kopnom	28
4.2. Prostorno-funkcionalna preobrazba	31
4.2.1. Promjene broja i načina korištenja stanova.....	32
4.2.2. Razvoj komunalne i ostale infrastrukture	33
4.2.3. Prostorni razvoj Čiova – primjer naselja Okrug Gornji.....	35
5. Perspektive i mogućnosti razvoja otoka	39
6. Zaključak.....	41
Popis literature i izvora:.....	44
Literatura:.....	44
Izvori:.....	45
Popis grafičkih priloga.....	47
Popis tablica	49
Sažetak.....	50
Summary	51

1. Uvod

Čovjek mijenja prostor na kojem živi i podređuje ga sebi i svojim potrebama. Dalmatinski otoci kao prostor posebnih prirodnogeografskih i društvenogeografskih obilježja privlače turiste u sve većem broju dugi niz godina. U svrhu stvaranja turističke ponude prostor se koristi kao resurs. Povećanjem turističke potražnje i prometa promjene postaju sve uočljivije te procesi litoralizacije, betonizacije i apartmanizacije uvelike ostavljaju svoj trag u prostoru. Zbog stihijskog razvoja otočnog turizma i sve češće pojave navedenih negativnih procesa, često se spominje važnost održivog razvoja kao poželjnog pravca daljnjeg razvoja turizma. No, najčešće prijedlozi i strategije takvog razvoja nisu implementirani u otočni prostor i ostaju samo deklarativno navedeni u razvojnim dokumentima (Zlatar Gamberožić, Tonković, 2015).

Otok Čiovo je doživio prostornu transformaciju od malog ribarskog i agrarnog otoka do područja na kojem prevladava jako velik broj smještajnih kapaciteta, a turizam se razvija kao pokretač razvoja otoka. Zahvaljujući svom položaju, resursima i potencijalima otok Čiovo je jedna od izgrađenijih turističkih destinacija u Republici Hrvatskoj. Premošteni otoci, poput Čiova, uslijed razvoja turizma doživjeli su značajnu prostornu preobrazbu, ali i društveno-gospodarsku te se na neki način deinsulariziraju (Faričić, Mirošević, 2014). Utjecaj turizma na premoštene otoke poput Čiova nije samo prostorni tj. ne očituje se isključivo u transformaciji samog naselja. On se može očitovati i kroz diferencirani demografski razvoj naselja uz more i onih u unutrašnjosti, ali i na ukupan gospodarski razvoj te time nerijetko postaje nositelj preobrazbe što je primjerice uočeno u pojedinim općinama otoka Krka (Opačić, 2002).

Masovni razvoj turizma utjecao je na promjene u gospodarskoj strukturi, demografske promjene te neprimjerenu transformaciju okoliša i na ostalim otocima, a ne samo onima smještenima bliže kopnu i premoštenima. Neujednačeni razvoj pojedinih dijelova hrvatskih otoka dodatno otežava činjenica da su neki od njih administrativno rascjepkani što otežava provođenje jedinstvene razvojne politike. Otok Čiovo je jedan od najgorih primjera takvog administrativnog kaosa jer je razlomljen u tri jedinice od kojih je jedna otočna, a dvije su zapravo dio kopnenih gradova. Stoga je posebno izazovno proučavanje procesa koji se događaju na tome otoku.

1.1. Objekt istraživanja

Objekt istraživanja diplomskog rada je otok Čiovo, njegov turistički razvoj i njegov prostor koji se značajno transformirao uslijed razvoja turizma. Naglasak rada je stavljen i na najveće otočno naselje Okrug Gornji koje je doživjelo golemu transformaciju prostorne strukture. Potrebno je istaknuti specifičnu administrativnu podjelu otoka Čiova koja je otežavala prikupljanje potrebnih podataka za rad. Otok je administrativno podijeljen između Grada Splita, Grada Trogira i Općine Okrug. Naselje Slatine pripada Gradu Splitu. Naselja Okrug Gornji i Okrug Donji su administrativno pripadali Gradu Trogiru do 1997. godine kada su izdvojeni i od tog trenutka čine Općinu Okrug. Gradu Trogiru pripada sjeverozapadni dio otoka te naselja Mastrinka, Arbanija i Žedno. U diplomskom radu nije promatran i analiziran sjeverozapadni dio otoka jer se statistički podaci ubrajaju u podatke zajedno sa gradom Trogirom. Zbog toga je nemoguće izdvojiti podatke koji se odnose na otok Čiovo pa će stoga u radu biti obrađena navedena naselja izuzevši sjeverozapadni dio otoka.

1.2. Ciljevi istraživanja i temeljne hipoteze

Da bi se dobila potpuna slika o razvoju turizma na otoku Čiovu, cilj istraživanja je prikazati razvoj uslužnih djelatnosti te analizirati osnovne turističke pokazatelje, a to su kretanje broja turističkih dolazaka, noćenja i smještajnih kapaciteta. Isto tako, cilj je proučiti društveno-ekonomsku i fizionomsku-funkcionalnu transformaciju prostora. Nadalje, prikazat će se prostorni razvoj naselja Okruga Gornjeg kao odredišta sa intezivnom preobrazbom. Također, utvrdit će se perspektive i mogućnosti daljnjeg razvoja otoka. U skladu s ciljevima istraživanja postavljene su sljedeće hipoteze:

H1: Naselje Okrug Gornji doživjelo je najveću prostornu preobrazbu pod utjecajem turizma na otoku Čiovu što je pozitivno utjecalo na demografski razvoj tog naselja.

H2: Naselja koja se administrativno nalaze u okviru velikih kopnenih gradova imaju veći društveno-gospodarski rast od naselja koja su dio otočne Općine Okrug.

1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja

Dosadašnja istraživanja na temu turizma otoka Čiova su malobrojna. Nedostatak provedenih istraživanja na ovu temu bio je jedan od ključnih motiva koji su doveli do

pisanja ovoga rada. Postoji nekoliko deskriptivnih radova koji se izravno ne bave analizom utjecaja turizma na prostor, ali obuhvaćaju prostorni obuhvat teme.

O povijesnom i prostornom razvoju trogirskog predgrađa na Čiovu, naseljavanju te izgradnji otoka Čiova pisala je autorica Dunja Babić (2015) u svom doktorskom radu. No, autorica se bavila razdobljem do kraja 19. stoljeća te se nije detaljnije osvrnula na novije procese koji se odvijaju na otoku.

Nadalje, dva znanstvena članka progovaraju o sekundarnom stanovanju u naselju Okrug Gornji. Znanstveni članak trojice autora ukazuje na evolucijski razvoj sekundarnog stanovanja na otoku Čiovu i na posljedice tog fenomena (Miletić i dr., 2018). Autori navode kako stanovnici naselja Okrug Gornji smatraju da je širenje sekundarnog stanovanja usmjerilo razvoj toga naselja, a zanimljivo je da iako su svjesni negativnih aspekata razvoja sekundarnog stanovanja, među stanovnicima prevladava pozitivan stav o postignutom razvoju Okruga Gornjeg.

Autori Peračković i dr. (2018) istraživali su koji specifični motivi uvjetuju izbor naselja Okrug Gornji kao mjesta za sekundarno stanovanja te u kojoj su mjeri utjecali na odabir ove lokacije. Rezultati istraživanja su pokazali da su najvažniji motivi vezani uz prirodne ugodnosti (čisto more, povoljna klima, blizina plaže), dok su najmanje zastupljeni motivi vezani uz situacijske okolnosti (primjerice cijene nekretnina).

Nadalje, Faričić i Mirošević (2014) razmotrili su hrvatske umjetne poluotoke i pseudo-otoke te procese koji se događaju na njima. Kao zaključak rada iznose da se u suvremeno doba umjetni poluotoci i pseudo-otoci fizionomski i funkcionalno uvelike preobražavaju ponajviše zbog veće mobilnosti otok – kopno što im omogućuje uključenost u turistički razvoj.

Utjecaj turizma na proces apartmanizacije proučavao je geograf Vuk Tvrтко Opačić. Bavio se analizom fizionomske implikacije vikendaštva u Malinskoj na otoku Krku (2009) te njenim pozitivnim i negativnim učincima na prostor. Osim naselja Malinske, Opačić je proučavao preobrazbu Općine Dobrinj na otoku Krku (2002) kroz tri skupine prostornih posljedica turizma kao faktora preobrazbe općine. Zanimljivo je da su procesi koji se odvijaju na Krku vrlo slični onima na Čiovu što je dobrim dijelom posljedica premoštenosti otoka.

1.4. Metodologija istraživanja

Za potrebe istraživanja korišteno je više metoda. U radu se prvenstveno prikupila, analizirala i obradila postojeća literatura o prirodnim i društveno-geografskim obilježjima otoka Čiova te o razvoju turizma.

Središnji dio rada temelji se na analizi osnovnih turističkih pokazatelja. Statistički podaci Državnog zavoda za statistiku (Turizam u primorskim gradovima i općinama od 1984. do 2019. godine) su obrađeni u programu Microsoft Excel 2010 te su na temelju njih izrađeni pripadajući grafički prilozi. Tijekom istraživanja često se nailazilo na probleme nedostatka podataka, no različitim izračunima se dolazilo do rješenja. Također, uočeni su i nepouzdana te pogrešno izračunati podaci koji su potom provjereni i korigirani što je detaljnije obrazloženo u tekstu rada.

Osim analize turističkih podataka, u radu su analizirani podaci vezani za društveno-ekonomsku preobrazbu prostora i za prostorno-funkcionalnu preobrazbu koji su također preuzeti iz publikacija Državnog zavoda za statistiku te obrađeni u programu Microsoft Excel 2010. Karta prostornog obuhvata i administrativne podjele otoka Čiova je izrađena uz pomoć računalnog programa ArcMap 10.1.

Terenskim istraživanjem, fotografiranjem i metodom deskripcije utvrđen je utjecaj turizma na litoralizaciju, betonizaciju i apartmanizaciju. Uz izrađene dijagrame korištene su i fotografije kako bi se što bolje istaknule određene prostorne promjene u istraživanom području.

Do sada nisu objavljeni radovi na temu prostorne transformacije otoka Čiova pod utjecajem razvoja turizma te će stoga ovaj rad zasigurno doprinijeti geografskim istraživanjima s ciljem uočavanja društvenih, ekonomskih i prostorno-funkcionalnih transformacija toga otoka. Ovaj diplomski rad pripada kvalitativnoj vrsti znanstvenih istraživanja u geografiji s ciljem proučavanja određenog prostora.

2. Geografski položaj otoka Čiova

Otok Čiovo prema regionalizaciji D. Magaša (2013) pripada skupini srednjodalmatinskih otoka. Udaljen je od kopna oko 100 m, a mostom je spojen s gradom

Trogirom još od srednjeg vijeka. Posebnu važnost za suvremeni razvoj otoka ima izgradnja novog mosta koji je pušten u promet 2018. godine, a čime će se olakšati prometna povezanost i izbjeći gužve koje su se stvarale u središtu Trogira kroz koji je vodila jedina cesta koja je do tada povezivala otok s kopnom. Južna strana Čiova ima pogled na otok Šoltu. Uz jugozapadnu i zapadnu obalu Čiova pruža se niz manjih, nenaseljenih otoka: Fumija, Kraljevac, Zaporinovac i četiri grebena nazvana Pijavice. Prema zapadu pružaju se Drvenik Veli i Drvenik Mali i drugi manji otoci. Čiovo je najveći otok ove gusto zbijene skupine otoka, otočića i grebena (Babić, 2015). Prema podacima Državnog zavoda za statistiku površina mu iznosi 28,8 km², dužina obale 43,9 km, a najveća visina 217 m. Otok Čiovo zauzima deveto mjesto na ljestvici naseljenih otoka s obzirom na broj stanovnika 2011. godine, njih 5.908 (URL 1).

Otok Čiovo zatvara Kaštelanski i Trogirski zaljev. Pramac pružanja mu je istok-zapad, između kopna na sjeveru, istoku i zapadu te otoka Šolte (dijeli ih Splitski kanal) na jugu. Istočna strana otoka ima pogled na grad Kaštela, grad Split i Park šumu Marjan. S njegove zapadne strane pruža se pogled na naselja Seget Vranjicu i Vinišće dok je sjeverni dio otoka smješten blizu kopna što je iskorišteno u povezivanju otoka s kopnom. Za otoke i otočiće koji su spojeni mostovima ili nasipima s kopnom mogao bi se upotrijebiti naziv pseudootoci. Upravo takav otok je Čiovo uz još četiri izdvojena hrvatska otoka: Krk, Pag, Vir i Murter. Izvan te skupine najčešće izostaju nekadašnji manji otoci Nin, Tribunj, Trogir, Primošten, Rogoznica, Vranjic, koji su do izgradnje umjetnih veza (mostova i nasipa) također bili otoci (Faričić, 2006). Čiovo kao premošteni otok ima jako dobru prometnu povezanost, dinamičan razvoj turizma te povoljnija demografska i ekonomska obilježja za razliku od drugih ne premoštenih otoka. Otok sve više funkcionira kao integralni dio kopna te s obzirom na društveno-gospodarske značajke teško se može uvrstiti u „prave“ otoke.

Slika 1. Prostorni obuhvat i administrativna podjela otoka Čiova

Izvor: izrađeno korištenjem ArcMap prema: DARH, SRPJ

Tijekom povijesti za otok Čiovo su se koristila dva sasvim različita naziva, slavenski Čiovo te romanizirani naziv koji se javlja u raznim verzijama. Otok Čiovo su stari Rimljani nazivali Bua, Boa i Bavo. Izraz Bavo zapisao je u 1. stoljeću Plinije Stariji, u IV. stoljeću Amian Marcellin je zapisao oblik Boas, a Boa je zabilježen na tzv. Peuntingerovoj karti. Korijen imena pripada možda ilirskom jeziku ili možda čak feničkom (Kovačić, 1996). „Naime, oblik boa dovodi se u vezu sa značenjem zmija, riječ za koju se također smatra da je ilirskog porijekla. Neki autori u toj riječi prepoznaju feničko porijeklo što većina lingvista ipak smatra neprihvatljivim. Prema nekim latiniziranim inačicama povezuje se s latinskom riječju bos, bovis u značenju govedo“ (Babić, 2015:37). „Prvi poznati zapis slavenskog imena otoka je onaj iz 1552. u matrikuli stare bratovštine koja se okupljala uz čiovsku crkvu Gospe pokraj mora. Tu stoji zapisano Čihovo (Matrikula aliti vam naredbe skupščine Blažene Djevice Marie od Krajmora u Čihovu od Troghira). Pretpostavlja se da se hrvatskom riječju Čiovo izvorno nazivalo upravo ovo naselje (predgrađe) preko puta grada uz koje se nalazila spomenuta crkva koje je potom, kao najznačajnije naselje na otoku, dalo ime čitavom otoku“ (Babić, 2015:38).

3. Razvoj turizma na otoku Čiovu

Dok je depopulacija vladala na malim hrvatskim otocima, još od početka dvadesetog stoljeća, veliki i premošteni otoci nisu imali taj problem te je kod njih došlo do još jačeg razvoja i naseljavanja. Dvadeseto stoljeće donosi napuštanje tradicionalnih djelatnosti te razvoj tercijarnih djelatnosti od kojih turizam i uslužni sektor zauzimaju glavnu ulogu (Zupanc i dr., 2000). Povoljna klima, čisto more i blizina plaže su bili vodeći faktori koji su privlačili prve izletnike na odmor i rekreaciju. Otok Čiovo je primjer izrazite društveno-ekonomske preobrazbe koja je ostavila vidne tragove na njegovom prostoru. Razvoj turizma otoka pratit će se kroz povijesni pregled sažet nakon analize različitih bibliografskih izvora, a potom i kroz izvornu analizu podataka koji svjedoče o promjenama po pitanju turističkih kretanja i razvoja smještajnih kapaciteta.

3.1. Pregled razvoja uslužnih djelatnosti s naglaskom na turizam

Tijekom povijesti prirodni resursi otoka Čiova bili su maksimalno iskorišteni. Kulture maslina, vinove loze i smokve su bile najčešće uzgajane, a na manjim plodnim površinama, uvalama i ponikvama bila je sijana pšenica i povrtne kulture. Stanovništvo je često krčilo makiju u svrhu stvaranja pašnjaka koji su bili temelj uzgoja stoke. Ribarstvo kao gospodarska grana je bila značajna na Drveniku Velom, ali na području Čiova i trogirске komune stanovništvo se mnogo više bavilo zemljoradnjom i stočarstvom nego ribarstvom (Babić, 2015). Najveći broj zaposlenog stanovništva je bio u poljoprivredi do 1960-ih kada ju je zamjenio sekundarni sektor.

Tvrtke koje su otvorene na otoku Čiovu i u okolici Trogira poput: hotela „Medena“, „Jadoplastike“, tvornice plastike u kojoj su se proizvodile plastične cijevi, podovi i vrata, poduzeće „Kamen-Seget Donji“, firma „Rad“, firma za građevinske radove „Graditelj“ te „Duhanka“ firma za proizvodnju duhana su zapošljavale velik broj ljudi. Veći prihodi su omogućavali stanovništvu otoka da grade kuće prvenstveno za naseljavanje, a potom i za iznajmljivanje.

Turizam se počeo razvijati 1970-ih te je utjecao na stvaranje novih naselja na otoku, ali i na pretvaranje seoskih područja u gradska. Stanovnici otoka su gradili nove objekte u svrhu razvoja uslužnih djelatnosti i turizma. Prema podacima zavoda za statistiku 1986.

godine naselje Okrug Gornji je brojilo 8.354 turističkih dolazaka, a naselje Slatine 615 turističkih dolazaka (Promet turista u primorskim općinama 1986., 1987).

Pauza razvoja turizma je uslijedila od 1990. do 1998. godine zbog ratnih i poslijeratnih događanja koji su prouzročili ponajprije nedolazak turista, ali i propadanje pojedinih firmi. U tom tranzicijskom razdoblju državna poduzeća „Jadoplastika“, „Kamen-Seget Donji“ i „Rad“ koja se bavila željezom su propali, a zamijenio ih je privatni sektor. Otvorile su se privatne trgovine za veleprodaju i maloprodaju robe te sve veći broj ugostiteljskih objekata, uglavnom kafića i restorana. „Brodotrogir“ i „hotel Medena“ kao državne tvrtke nisu propale već su se postupno oporavile i nastavile s radom.

Završetak ratova i stabilizacija odnosa u okruženju Hrvatske utjecala je na oživljavanje turizma i ubrzan te intezivan interes za gradnjom kuća za iznajmljivanje turistima, ali i za gradnjom stambenih objekata za svakodnevni život lokalnog stanovništva kao i za sekundarno stanovanje. Sekundarno stanovanje podrazumjeva posjedovanje drugog stana i njegovo povremeno korištenje radi odmora i rekreacije. Otok Čiovo je privukao brojne stanovnike drugih zemalja, a neki od njih su Norvežani, Rusi, Ukrajinci, Talijani, Irci te stanovnici iz Bosne i Hercegovine (Miletić i dr., 2018). Prema prometu turista u primorskim gradovima i općinama 2002. godine može se zamijetiti da naselje Okrug Gornji bilježi 16.652 turistička dolaska dok naselje Slatine bilježi 3.374. Iz navedenog se može zaključiti da je broj turističkih dolazaka u naselju Okrug Gornji porastao dvostruko u odnosu na podatke o prometu turista, iz 1986. godine, a u naselju Slatine se upeterostručio.

Uslijed sve intezivnije promidžbe turizma koja je uslijedila početkom 21. stoljeća, 2008. godine dolazi do velike svjetske gospodarske krize i stagnacije građevinskog sektora. Iako dolazi do prekida gradnje stambenih objekata, broj turističkih kretanja nema značajan pad te se turizam kao primarna djelatnost nastavlja razvijati.

Nakon pet godina stagnacije gradnje uzrokovane gospodarskom krizom, građevinski sektor se ponovo naglo razvija i dolazi do masovne gradnje zgrada za stanovanje, apartmana, kuća za odmor, stambenih objekata za sekundarno stanovanje, ali i kafića te restorana na otoku Čiovu. Taj trend je aktualan i danas.

3.2. Turistička kretanja

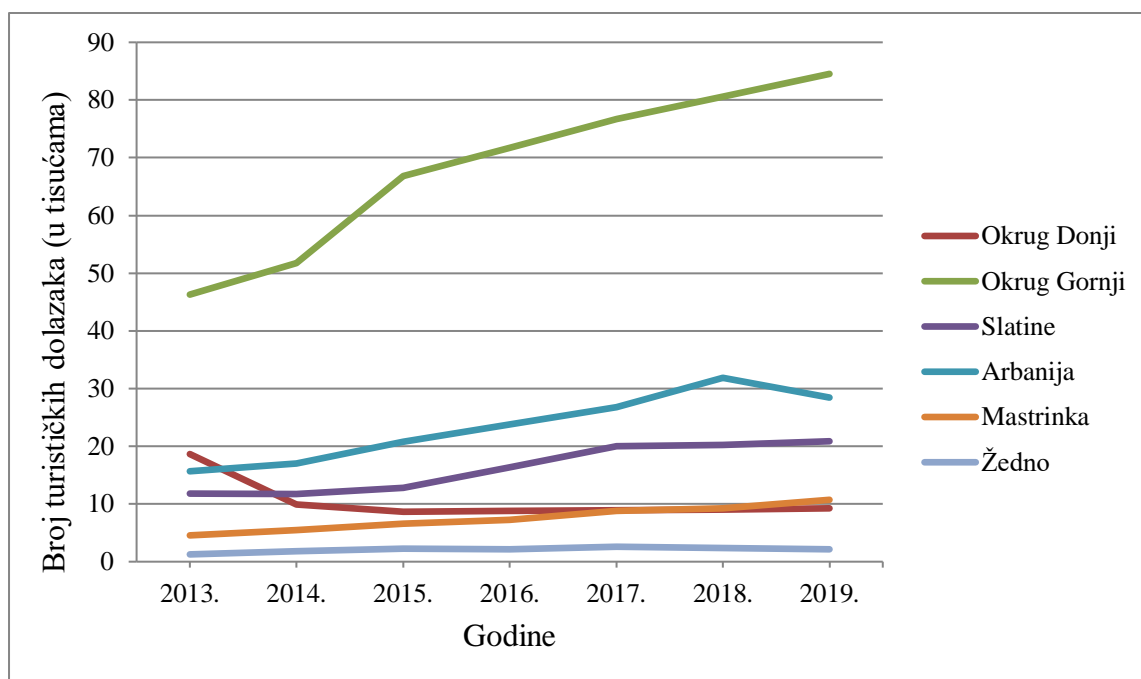
U svrhu analize turističkih kretanja obrađeni su podaci o broju dolazaka i strukturi gostiju te ostvarenim noćenjima. Analizom je utvrđeno u kojoj mjeri je otok posjećen, iz kojih država najviše turisti posjećuju otok te koji omjer stranih i domaćih gostiju prevladava na otoku. Raščlambom dostupnih podataka turističkih kretanja od 1984. do 2019. godine primijećen je porast broja turističkih dolazaka i ostvarenih noćenja. Zbog nepotpunih podataka za naselja na otoku za razdoblje prije, a dijelom i poslije Domovinskog rata, rađene su manje analize tijekom rada za naselja čiji su podaci zabilježeni.

U nastavku rada je izdvojeno razdoblje od 2013. do 2019. godine koje bilježi većinu podataka za turističke dolaske i ostvarena noćenja za sva naselja na otoku. Oni podaci koji su nedostajali su procijenjeni pa je tako za 2016. godinu za naselja Okrug Donji, Okrug Gornji, Slatine i Arbaniju te za 2018. godinu za naselje Žedno izračunata aritmetička sredina od prethodne i sljedeće godine. Nadalje, za 2019. godinu za naselje Okrug Gornji i Okrug Donji su također procijenjeni podaci tako da se broj uvećao u skladu s trendom porasta u prethodnim dvjema godinama. Povećanjem broja stanovnika, sve većom gradnjom i ulaganjem u turizam, a potom i rastom turističkih kretanja 2001. godine je nastalo novo naselje, Mastrinka. Naselje je nastalo izdvajanjem iz naselja Arbanija. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku od 2013. godine se bilježe prvi turistički podaci za naselje Mastrinka. Navedeno upućuje na saznanje da je turizam na otoku Čiovu, poglavito u manjim naseljima, relativno mlada djelatnost te da se tek posljednjih desetak godina intezivno razvija i utječe na stvaranje i razvoj novih i već postojećih naselja.

Promatrano razdoblje od 2013. do 2019. godine prikazuje uzlaznu putanju broja turističkih kretanja u svim naseljima na otoku, osim naselja Okrug Donji koji je 2013. godine imao veći broj dolazaka nego narednih godina te naselja Žedno koji je 2017. godine doživio vrhunac turističkih dolazaka (Slika 2).

Potrebno je istaknuti da se broj turističkih dolazaka u promatranom razdoblju za preostala naselja uvećao za oko 100 %. Naselje Mastrinka i Arbanija su 2018. godine prve zabilježile porast od 103 % u odnosu na 2013. godinu. Najveći porast u promatranom razdoblju je doživjelo naselje Mastrinka koje je 2013. godine brojilo 4.560 turističkih dolazaka, a 2019. godine 10.723 dolazaka što iznosi povećanje za 135 %. Treba uzeti u obzir da se radi o naselju koji prema popisu stanovnika iz 2011. ima svega 947 žitelja (URL 2). Također, naselje Okrug Gornji evidentno dominira kao turistički najprivlačnije naselje na

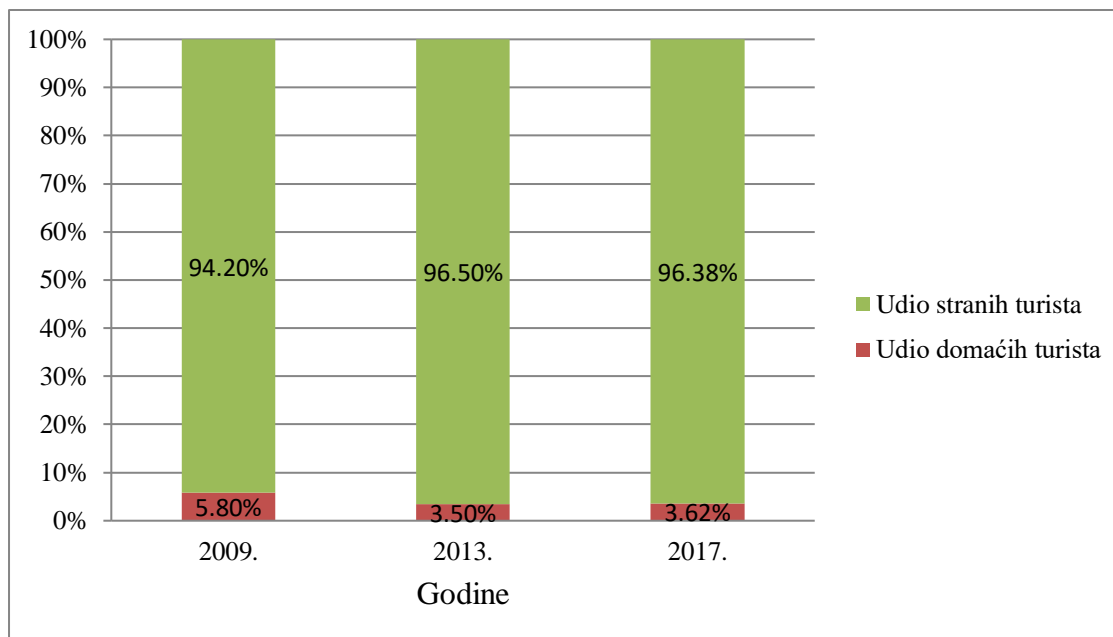
otoku. Ono je 2019. godine ostvarilo 84.528 turističkih dolazaka, a broj stanovnika prema popisu stanovnika iz 2011. iznosio je 3.081 žitelja (URL 2) što upućuje da je broj turističkih dolazaka 27 puta veći od broja stanovnika toga naselja. Navedeno ukazuje na golemo značenje turizma kao najvažnije gospodarske djelatnosti toga mjesta, ali i na prepoznatljivost Okruga Gornjeg kao iznimno važne turističke destinacije.

Slika 2. Kretanje broja turističkih dolazaka naselja otoka Čiova u razdoblju od 2013. do 2019. godine

Izvor: Turizam u primorskim gradovima i općinama, Promet turista u naseljima primorskih gradova i općina, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku RH od 2013. do 2019.

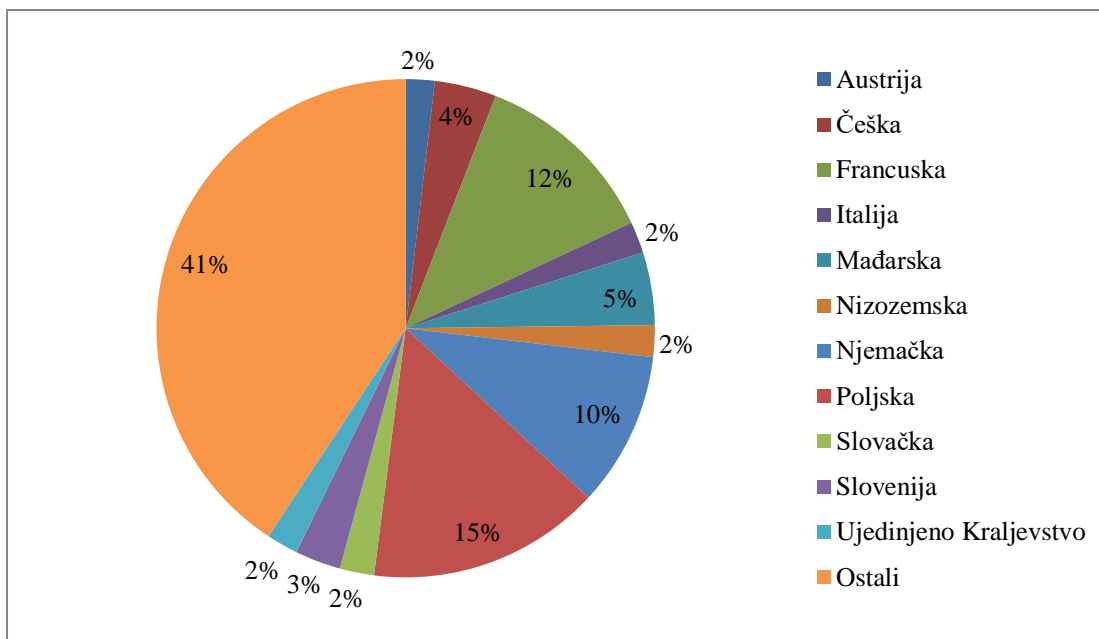
Otok Čiovo je od početka razvoja turizma bio poželjna destinacija stranih turista. Prvenstveno su bili zainteresirani za kupnju vlastitih nekretnina, ali je rastao i ukupan broj turističkih dolazaka. Domaći turisti su oduvijek bili u manjini (Slika 3). Broj domaćih turista se iz godine u godinu smanjuje te kroz zadnjih 10-ak godina čini manje od 5 % udjela turista koji borave na otoku.

Slika 3. Udio stranih i domaćih turista na otoku Čiovu 2009., 2013. i 2017. godine

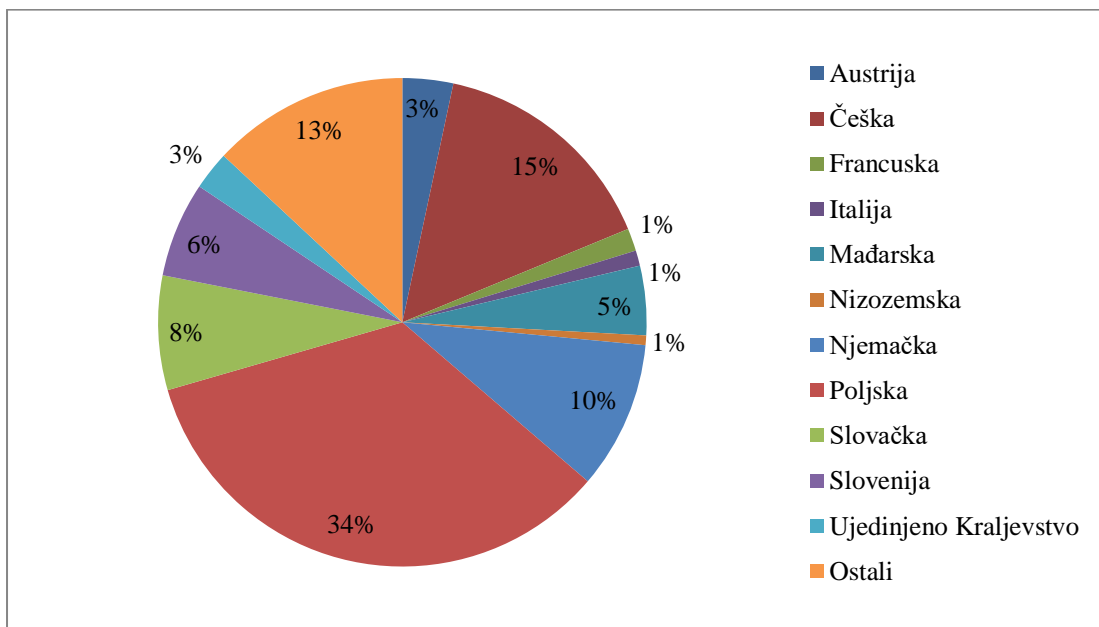
Izvor: Turizam u primorskim gradovima i općinama, Promet turista u naseljima primorskih gradova i općina, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku RH 2009., 2013. i 2017.

U strukturi turista prema emitivnim državama prevladavaju Nijemci, Poljaci i Mađari. Uočljiv je trend pada broja turističkih dolazaka iz Francuske, Italije, Nizozemske i Ujedinjenog Kraljevstva. Proučavajući strukturu turista 2017. godine zanimljivo je proanalizirati da naselja Okrug Gornji i Arbanija imaju najviše turista iz ostalih stranih država. Naselje Arbanija bilježi iznenađujući podatak da čak 41 % stranih turista dolazi iz ostalih stranih država, iz čega možemo zaključiti da turizam postaje sve jača djelatnost koja omogućuje bolju i lakšu povezanost svijeta te dostupnost strancima iz dalekih krajeva da posjete ove prostore (Slika 4). Preostala naselja na otoku imaju najviše turističkih dolazaka iz Poljske. Naselje Slatine ima 34 % stranih turista Poljaka, a potom slijede Česi sa 15 % turističkih dolazaka (Slika 5).

Slika 4. Udio stranih turista prema zemlji prebivališta u Arbaniji 2017. godine

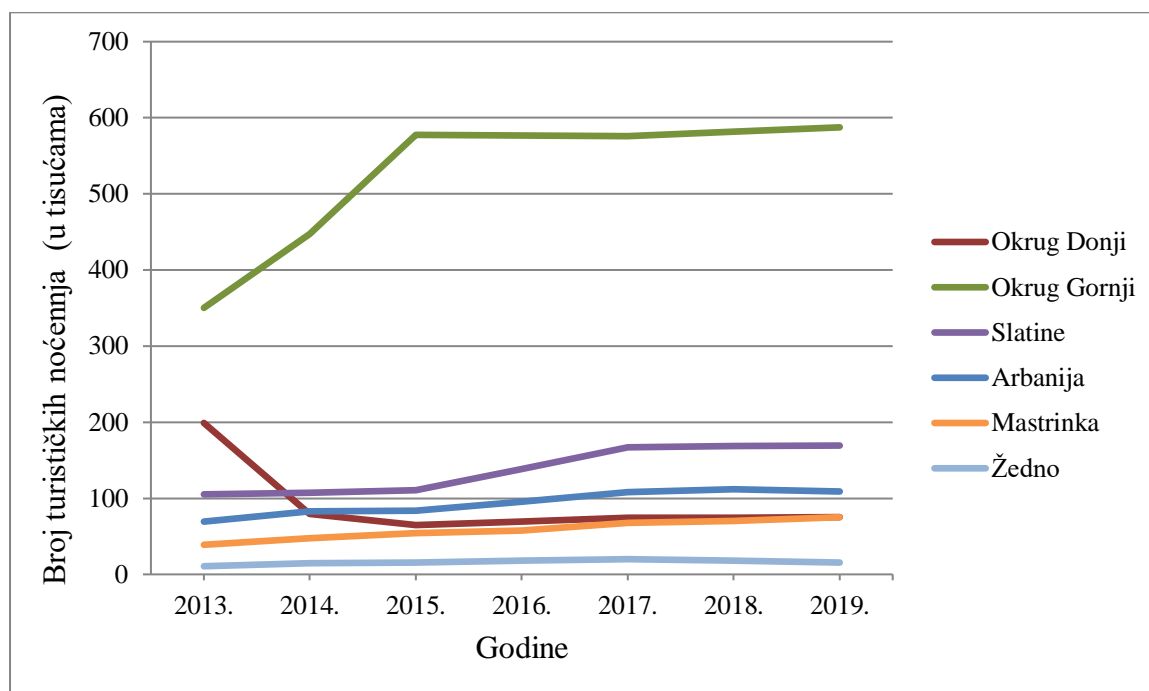
Izvor: Turizam u primorskim gradovima i općinama, Promet turista u naseljima primorskih gradova i općina, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku RH, 2017.

Slika 5. Udio stranih turista prema zemlji prebivališta u Slatinama 2017. godine

Izvor: Turizam u primorskim gradovima i općinama, Promet turista u naseljima primorskih gradova i općina, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku RH, 2017.

U promatranom razdoblju od 2013. do 2019. broj ostvarenih noćenja je u stalnom porastu u naseljima Okrug Gornji, Slatine, Arbanija i Mastrinka (Slika 6).

Slika 6. Kretanje broja ostvarenih noćenja na otoku Čiovu u razdoblju od 2013. do 2019. godine

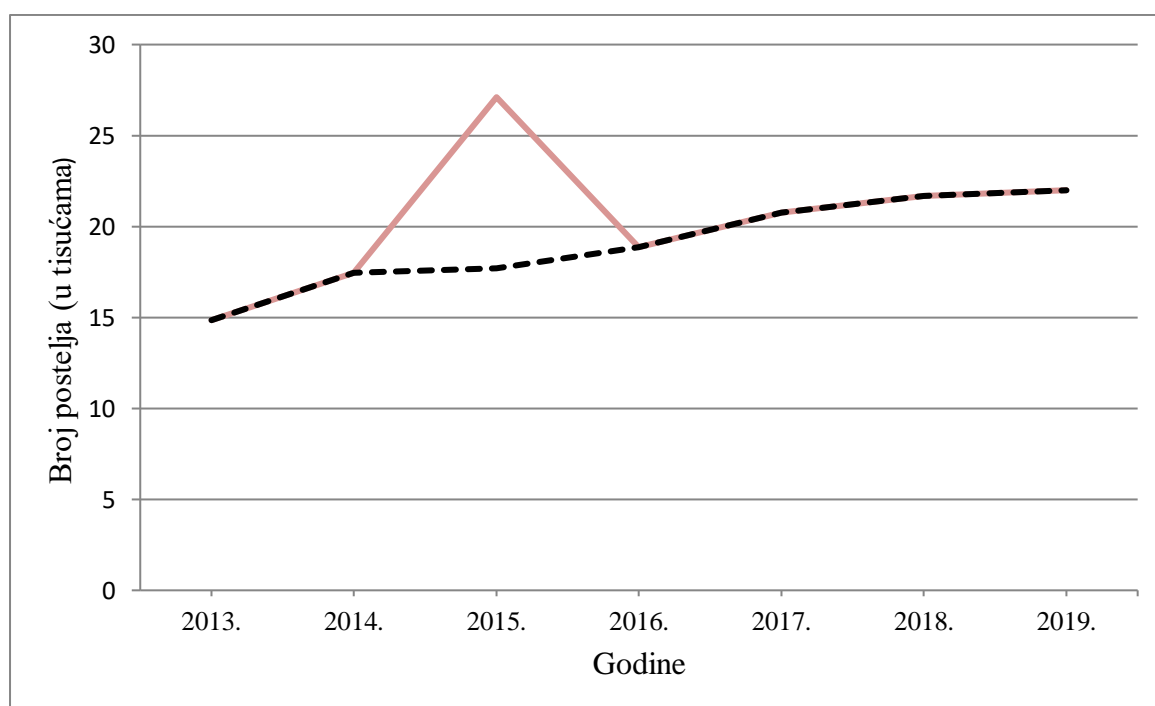
Izvor: Turizam u primorskim gradovima i općinama, Promet turista u naseljima primorskih gradova i općina, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku RH od 2013. do 2019.

Naselje Okrug Donji, kao i kod turističkih dolazaka, 2013. bilježi svoj vrhunac po pitanju broja ostvarenih noćenja, a potom se taj broj lagano smanjuje te se posljednjih par godina opet povećava. Nadalje, naselje Žedno je 2017. godine doživjelo vrhunac broja ostvarenih turističkih noćenja čiji se broj potom smanjuje, no to naselje je jako slabo naseljeno, ali ima velike predispozicije za rast i razvoj. Treba istaknuti da se broj turističkih noćenja u promatranom razdoblju za naselje Mastrinka uvećao za 93,04 %. To je najveći porast među svim naseljima na otoku. Iz analize turističkih podataka može se zaključiti da je trend povećanja turističkih dolazaka bio veći od trenda povećanja turističkih noćenja. Okrug Gornji kao najveće i najposjećenije naselje otoka bilježi i najveći broj turističkih noćenja koji za 2019. godinu iznosi 587.410. Naselje Okrug Gornji od 2014. godine bilježi veći broj

noćenja od svih drugih naselja na otoku zajedno što upućuje na važnost i značaj ovog mjesta za cijeli otok.

3.3. Razvoj smještajnih kapaciteta

Nakon obrađenih podataka turističkih kretanja još jedan bitan pokazatelj razvoja turizma, ali i cjelokupnog otočnog prostora su promjene vezane uz smještajne kapacitete. Analizirano je kretanje broja postelja na otoku Čiovo od 2013. do 2019. godine. Broj postelja 2013. godine za otok Čiovo iznosio je 14.851, a 2015. godine se naglo diže na 27.109 postelja (Slika 7).

Slika 7. Kretanje broja postelja u smještajnim kapacitetima otoka Čiova u razdoblju od 2013. do 2019. godine

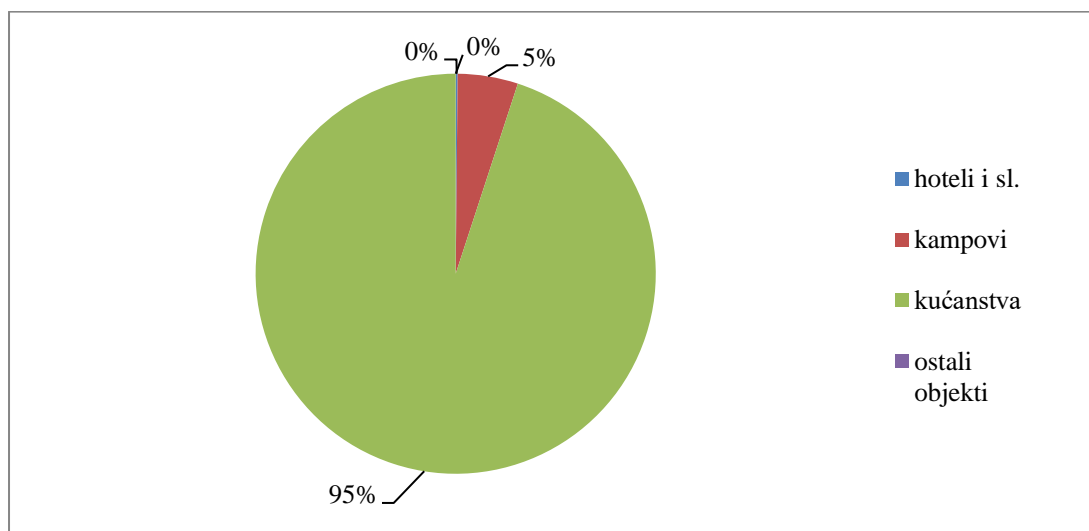
Napomena: Iscrtkana linija je procijenjena vrijednost broja kreveta 2015. godine sukladno izvaji direktora Turističke zajednice Općine Okrug zbog vjerojatne pogreške u podacima DZS-a

Izvor: Turizam u primorskim gradovima i općinama, Promet turista u naseljima primorskih gradova i općina, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku RH od 2013. do 2019.

Najveći skok je ostvarila općina Okrug, prvenstveno naselje Okrug Gornji koji je 2014. godine imao 10.265 postelja, a sljedeće godine 18.212 postelja što je porast za 77,4 %

te rekord među naseljima na otoku Čiovu. No, 2016. godine dolazi do pada broja postelja kod Općine Okrug dok druga naselja bilježe rast postelja. Od 2017. broj postelja u svim naseljima polagano raste. U razgovoru sa direktorom Turističke zajednice Općine Okrug Domagojem Miše dobivena je informacija da podatak o skoku broja kreveta za 2015. godinu u naseljima Okrug Gornji i Okrug Donji nije točan jer u Općini taj podatak nije zabilježen. Direktor ističe da navedeno potvrđuju i kasniji podaci koji prate polagani rast broja kreveta od 2014. godine.

Zanimljivo je istaknuti nedostatak podataka za broj ležajeva u kampovima u Okrug Gornjem. U navedenom naselju postoje dva otvorena kampa, kamp Rožac je otvoren 1968., a kamp Labadusa 2001., no podatak za broj ležajeva postoji samo za 1984. godinu te iznosi 1000 ležajeva. Sljedeći zabilježen podatak, prema Državnom zavodu za statistiku, je za 2015. godinu i iznosi 600 ležajeva. U pćini Okrug nema značajnijih hotelskih kapaciteta, a prvi podaci za naselje Okrug Gornji se bilježe tek 2015. godine. Može se primijetiti velik porast broja privatnih soba i apartmana 2019. godine u odnosu na 1984. godinu u naselju Okrug Gornji. Broj postelja povećao se za 11.148. Okrug Gornji oslikava jednolikost smještajnih kapaciteta (Slika 8).

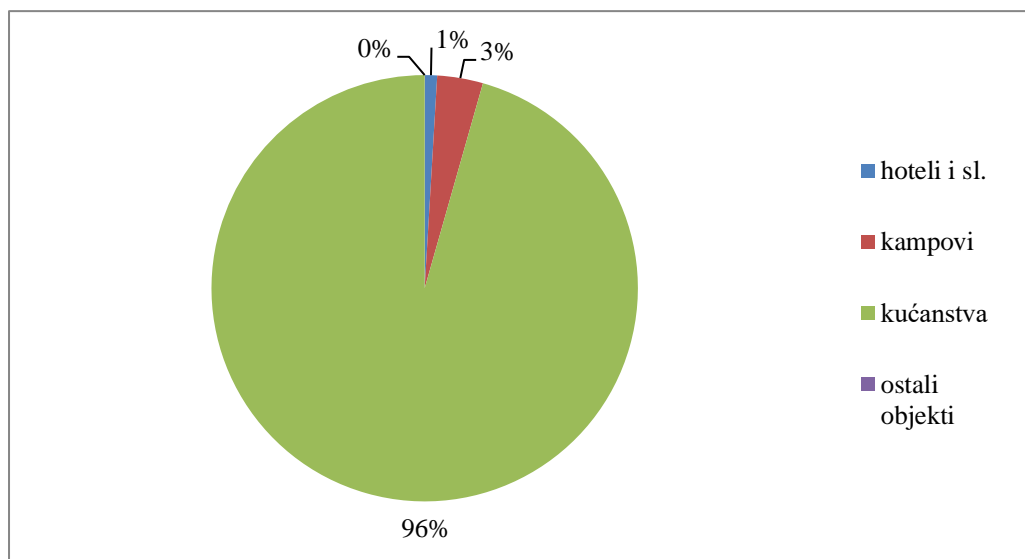

Slika 8. Smještajni kapaciteti naselja Okrug Gornji 2019. godine

Izvor: Turizam u primorskim gradovima i općinama, Promet turista u naseljima primorskih gradova i općina, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku RH, 2019.

Za razliku od južne strane otoka, u naselju Arbanija ima nešto više hotela, ali njihov smještajni kapacitet u usporedbi sa apartmanskim naseljima je znatno manje značajan. Na

cijelom otoku dominantan je privatni smještaj koji je nositelj ponude smještajnih kapaciteta (Slika 9).

Slika 9. Smještajni kapaciteti otoka Čiova 2019. godine

Izvor: Turizam u primorskim gradovima i općinama, Promet turista u naseljima primorskih gradova i općina, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku RH, 2019.

Iako je Okrug Gornji izrazit centar razvoja otoka Čiova koji prednjači u razvoju smještajnih kapaciteta i ostala naselja na otoku postupno razvijaju smještajne kapacitete. Koncept masovnog turizma 1970-ih je utjecao na intezivnu gradnju smještajnih objekata koji su oblikovali sezonski karakter turizma. Zbog nagle i stihijske gradnje značajno se promijenio izgled svih turističkih naselja i tradicionalni izgled otoka. Koncept izgradnje turističkih kapaciteta treba razvijati pažljivo jer ostala infrastruktura ne može podnijeti povećanje broja apartmana.

4. Utjecaj turizma na preobrazbu otoka Čiova

Turizam kao stalna pojava se počeo javljati u 19. stoljeću. Definicija turizma s geografskog aspekta je skup pojava i odnosa vezanih za aktivnosti osoba koje putuju i borave van mjesta prebivališta između jednog i godine dana. Kao posljedica razvoja turizma dolazi do izmjenjivanja i prilagođavanja određenih procesa i prostora u turističke svrhe, a samim

time geografima se otvara prostor za proučavanje čimbenika razvoja turizma, turističkih kretanja te nepovoljnih i povoljnih utjecaja turizma na prostor (Curić i dr., 2013). Rezultat turizma je prenamjena zemljišta izgradnjom turističke infrastrukture koja je namjenjena korisnicima, turistima. Navedeni procesi dovode do promjena otočnog okoliša i preobražavanja prirodnog prostora u turistički prostor. Otok Čiovo, kao premošteni otok, se u drugoj polovini 20. stoljeća počeo naglo razvijati zahvaljujući turizmu koji je očigledno ostavio svoj utisak u prostoru. Kroz društveno-ekonomsku te prostorno-funkcionalnu preobrazbu prostora dat će se prikaz transformacije otoka Čiova.

4.1. Društveno-ekonomska preobrazba

Turistički razvoj otoka Čiova je prvenstveno određen prirodnim značajkama otoka, no za razvoj turističke djelatnosti potrebne su i društveno-ekonomske predispozicije. Prvi aspekt utjecaja turizma na transformaciju prostora koji je obrađen u radu je demografski aspekt. On obuhvaća tijek demografskog razvoja naselja odnosno prati kretanje broja stanovnika, dobno-polni sastav stanovnika te migracijske značajke na otoku Čiovu. Ekonomski utjecaji turizma se vezuju za gospodarski sastav stanovništva koji u užem smislu podrazumijeva sastav stanovništva prema aktivnosti, djelatnosti i zanimanju (Nejašmić, 2005). Radno sposobno stanovništvo je ključ za daljnji razvoj prostora.

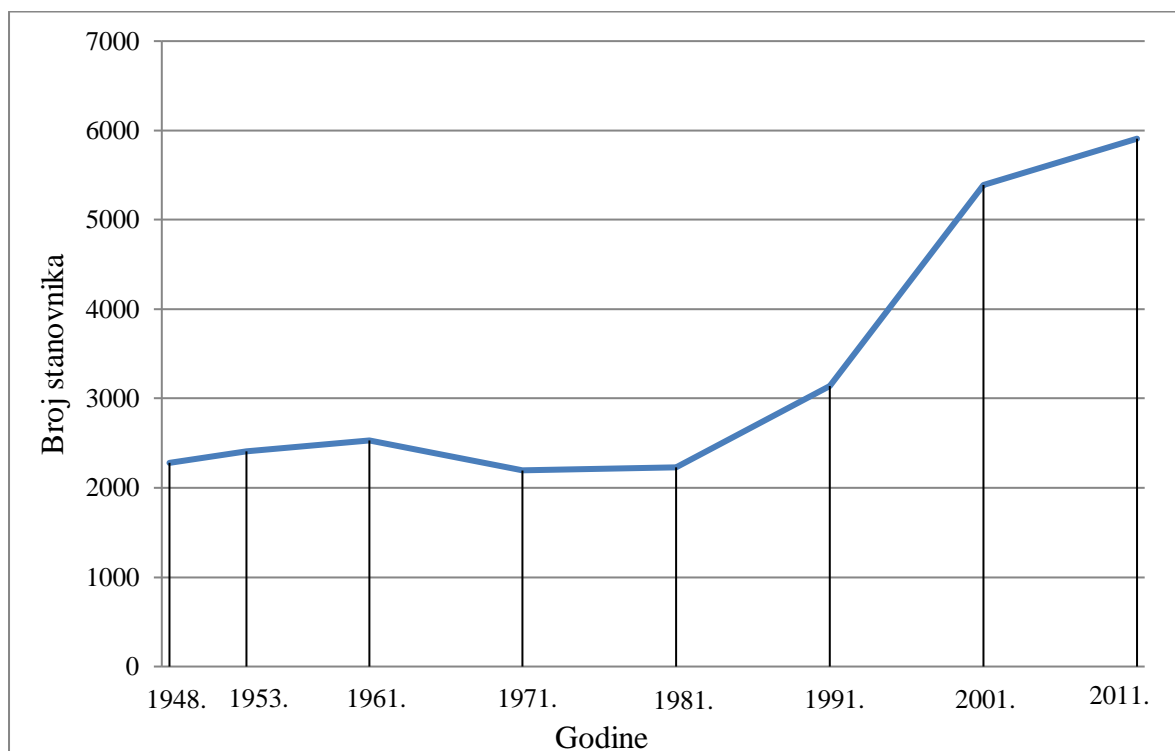
4.1.1. Demografske promjene kao posljedica razvoja turizma

Otok Čiovo, kao premošteni otok, doživio je veliko naseljavanje stanovništva iz zaobalja, ali i iz okolice Trogira. Rast broja stanovnika je uvjetovao mogućnost adekvatnog razvoja gospodarskih djelatnosti, pa tako i turizma. U nastavku rada obrađeni su statistički podaci koji će donijeti jasnu sliku društveno-ekonomske preobrazbe ovog otoka.

4.1.1.1. Kretanje broja stanovnika

Otok dobre prometne povezanosti i dinamičnoga gospodarskog razvoja, posebno uslužnih djelatnosti koje omogućuju otvaranje novih radnih mjesta je bio privlačan za doseljavanje stanovništva dugi niz godina. Prema analizi kretanja broja stanovnika na cijelom

otoku (Slika 10) može se uočiti lagani pad broja stanovnika od 1961. do 1971. godine, a potom se bilježi konstantan rast do 2011. Uzrok pada broja otočana od 1961. do 1971. je iseljavanje mladog stanovništva s otoka Čiova zbog intenzivne industrijalizacije koja se odvijala u gradu Trogiru i njegovoj okolici. Stanovnici su dobivali besplatne stanove na području grada Trogira što je dovelo do preseljenja, a i prometna povezanost s širom okolicom, ponajprije važnim urbanim središtem Splitom, je bila bolja iz Trogira nego sa otoka. Između popisa 1991. godine i popisa 2001. godine na otoku se bilježi ogroman porast broja stanovnika, točnije rast od 71 % u samo 10 godina. Naime, u to vrijeme na otok doseljava veliki broj izbjeglica i prognanika iz središnje Bosne i Hercegovine, Kijeva i Vukovara koji kupuju ili mijenjaju vikendice s državljanima drugih republika bivše Jugoslavije. Također, među izbjeglicama prevladavaju i Hrvati koji su odlazili na privremeni rad u Austriju i Njemačku kako bi stekli profit i tako kupili nekretninu na otoku Čiovu (Peračković i dr., 2018).

Slika 10. Kretanje broja stanovnika na otoku Čiovu od 1948. do 2011. godine

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2011., Državni zavod za statistiku, Zagreb

Promatrajući kretanje broja stanovnika pojedinih naselja na otoku, dominira Okrug Gornji u kojem živi 52 % ukupnog stanovništva otoka Čiova. Najveći porast broja stanovnika

tog naselja se dogodio između 1991. i 2001. godine, iz već objašnjenog razloga, kada je broj stanovnika porastao za 55 %. Nadalje, naselje Žedno od 1981. do 2001. godine bilježi pad broja stanovnika, a 1991. godine brojilo je manje od sto stanovnika. To se naselje nalazi na uzvisini i nema pristup moru te sukladno tome nije uključeno u turističke tokove toga razdoblja. Iako ovo naselje ne bilježi brzi rast broja stanovnika i turističkih dolazaka otočani, a i stanovnici susjednih naselja te strani državljani, sve više kupuju zemljišta i počinju sa izgradnjom kuća za stalno stanovanje, vikendica za odmor, ali i kuća namijenjenih iznajmljivanju turistima (Slika 11).

Slika 11. Primjer izgradnje modernih kuća u Žednom (a, b)

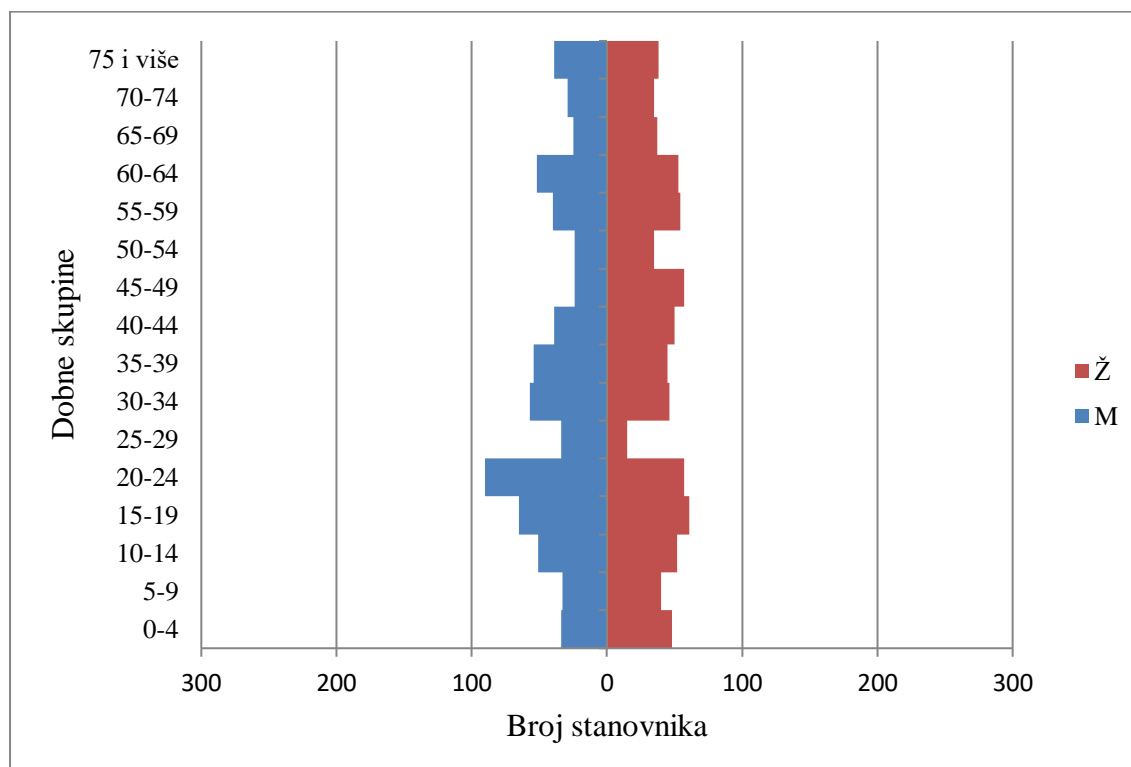
Izvor: fotografirala autorica

4.1.1.2. Dobno-spolni sastav

Dobni i spolni sastav stanovništva i njegove promjene u međupopisnim razdobljima iznimno su važne jer ukazuju na biološku reprodukciju i gospodarsku vitalnost stanovništva što se odražava na cjeloukupan razvitak otoka. S obzirom na to da otok Čiovo bilježi pozitivno opće kretanje stanovništva od 1971. godine za očekivati je da će i pokazatelji dobnog-spolnog sastava stanovništva biti pozitivni. Stoga je provedena analiza za 1971. i 2011. godinu. Treba napomenuti da 1971. godine naselje Slatina nema zabilježenih podataka pa ih nije bilo moguće obraditi te da su podaci za ukupan broj stanovnika bili pogrešno izračunati pa su pogreške ispravljene i analiza je rađena po korigiranom izračunu.

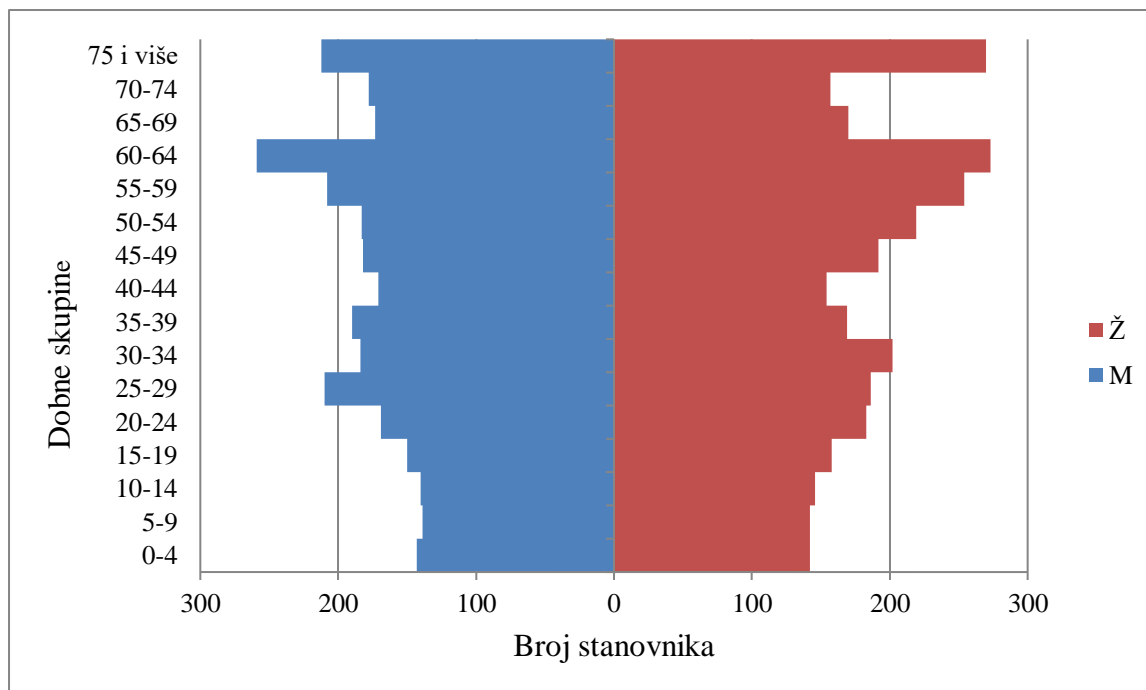
Na otoku je godine 1971. udio muškog (48,8 %) bio manji od udjela ženskog stanovništva (51,2 %), a 2011. godine je omjer ostao gotovo isti, muškog stanovništva (48,9 %) je bilo manje od ženskog (51,1 %).

U mlađim dobnim razredima godine 1971. bilo je brojnije žensko stanovništvo (u skupini od 0 do 19 godina bilo je 47,7 % muškog i 52,3 % ženskog stanovništva), u dobnim skupinama zrelog stanovništva (20-59 godina; 50,2 % muškog i 49,8 % ženskog stanovništva) broj muškog i ženskog stanovništva je skoro podjednak, dok je kod starog stanovništva (60 i više godina; 47,1 % muškog i 52,9 % ženskog stanovništva) također prevladavalo žensko. Treba istaknuti dobnu skupinu od 25 do 29 godina u kojoj je razvidno smanjenje biološki reproduktivnog stanovništva, a uzrok tome je Drugi svjetski rat i nepovoljna situacija u državi. No, nakon završetka rata dolazi do povećanja broja rođenih (Slika 12). Nadalje, smanjen broj muškog stanovništva u dobnim skupinama od 45 do 49 i od 50 do 54 godine posljedica je gubitaka muškog stanovništva u Prvom svjetskom ratu. U starijoj dobnj skupini prevladava žensko stanovništvo zbog duljeg životnog vijeka i zbog toga što žene nisu odlazile u rat.

Slika 12. Dobno-spolna piramida stanovništva otoka Čiova 1971. godine

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, spol i starost - I. dio, rezultati po naseljima i općinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.

Slika 13. Dobno-spolna piramida stanovništva otoka Čiova 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Godine 2011. u mlađim dobnim razredima bio je skoro podjednak udio muškog i ženskog stanovništva (49,3 % muškog i 50,7 % ženskog stanovništva). U dobnim skupinama zrelog stanovništva prevladava žensko (49,0 % muškog i 51 % ženskog), ali sa jako malom razlikom, kao i u skupini starog stanovništva (48,6 % muškog i 51,4 % ženskog stanovništva).

Dobni razredi koji čine najveći broj stanovnika otoka 2011. godine su od 60 do 64 i od 75 i više godina što je nepovoljno i pokazatelj je negativnog demografskog trenda, koji upućuje na ozbiljnost i probleme trenutnog, a posebno budućeg društveno-gospodarskog razvitka (Slika 13). Zbog političko-gospodarskih neprilika za vrijeme Drugog svjetskog rata došlo je do nedostatka broja odočana u dobi između 65 i 69 godine, a proširenje broja odočana u dobi između 60 i 64 godina je posljedica poslijeratnog „baby booma“. Nadalje, smanjenje broja stanovništva vidljivo je u dobnj skupini od 40 do 44 godine. Razlog tome je smanjenje rodnošći u vrijeme iseljavanja mladog stanovništva zbog intenzivne industrijalizacije u okolici grada Trogira. Nakon stabilizacije stanja u državi poslije Domovinskog rata dolazi do veće rodnošći, što je vidljivo u dobnj skupini između 25 i 29 godina, ali i imigracije na otok. No,

idućih godina bilježi se lagani pad broja mladog stanovništva što je posljedica recentnog smanjenja stope rodnosti, koja je započela 1995. godine (Milić, 2018).

Prema ustaljenoj tipologiji stanovništva prema dobnom sastavu otok Čiovo je 1971. godine imao obilježja duboke starosti (Nejašmić, 2005). Takav trend se nastavio te dolazi do pada broja mladog stanovništva u dobi od 0 do 19 godina na otoku Čiovu 2011. godine (Tablica 1). Najveći udio stanovništva 2011. godine čini zrelo, a staro stanovništvo je u porastu u odnosu na 1971. godinu. Iz navedenih podataka jasno je da se proces starenja stanovništva nastavio te da je dobna struktura iz 2011. godine, unatoč ukupnom povećanju broja stanovnika, još nepovoljnija. Može se zaključiti da stanovništvo otoka Čiova, prema podacima oba popisa, pripada tipu starog ili kontraktivnog stanovništva (Nejašmić, 2005). Usporedbom ove dvije godine broj mladog stanovništva, koji je temelj za cjeloukupni razvoj otoka, se smanjuje što ne pridonosi pozitivnom društveno-gospodarskom razvoju otoka.

Tablica 1. Dobni sastav stanovnika Čiova 1971. i 2011. godine

Godina	Dobne skupine		
	0-19	20-59	60+
1971.	27,2 %	51,0 %	21,8 %
2011.	19,6 %	51,7 %	28,6 %

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, spol i starost - I. dio, rezultati po naseljima i općinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973., Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

4.1.1.3. Migracijske značajke

Prema Nejašmiću (2005) osnovne sastavnice migracija su imigracija ili useljavanje i emigracija ili iseljavanje. U ovom poglavlju objašnjena su migracijska obilježja stanovništva otoka Čiova prema rezultatima popisa 1971., 1991. i 2011. godine. Na otoku je, prema popisu iz 1961. godine, prevladavalo stanovništvo koje od rođenja stanuje u istom naselju. U naselju Arbanija je takvih bilo čak 96 %. Takav trend se nastavio do idućeg popisa 1971. kada naselja Arbanija, Žedno, Okrug Donji i Okrug Gornji bilježe oko 85 % stanovništva koji od rođenja stanuju u istom naselju (Tablica 2). Navedeni podaci ukazuju na zatvorenu, homogenu zajednicu ljudi koja stanuje na otoku.

Tablica 2. Migracijska obilježja otoka Čiovu 1971., 1991. i 2011. godine

Naselje	Godina	Ukupan broj stanovnika	Udio doseljenog u ukupnom stan.	Udio doseljenih iz inoz. u ukupnom doselj. stan.
Arbanija	1971.	223	21,52	27,08
	1991.	613	70,96	16,32
	2011.	374	65,51	32,65
Žedno	1971.	191	15,18	3,45
	1991.	91	24,18	9,09
	2011.	132	68,18	26,67
Slatine	1971.	0	0,00	0,00
	1991.	798	33,21	12,08
	2011.	1106	56,60	30,51
Mastrinka	1971.	0	0,00	0,00
	1991.	0	0,00	0,00
	2011.	947	77,40	48,70
Okrug Gornji	1971.	909	10,56	19,79
	1991.	1514	49,01	28,71
	2011.	3081	72,70	48,26
Okrug Donji	1971.	106	13,21	0,00
	1991.	126	37,30	12,77
	2011.	268	73,51	33,50

Izvor : Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo prema migracijskim obilježjima, rezultati po naseljima i općinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973., Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Stanovništvo prema migracijskim obilježjima, DZS, Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu., DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Nadalje, 1991. broj stanovnika otoka Čiova se povećava, a time i broj doseljenih stanovnika. Homogenost stanovnika se lagano smanjuje pa primjerice u Okrugu Gornjem 1991. prevladava 51 % stanovnika koji od rođenja stanuju u njemu i 49 % stanovnika koji su doselili. Premda u naseljima i dalje prevladavaju stanovnici koji od rođenja stanuju u istom mjestu, povećava se broj doseljenih iz inozemstva. U Okrugu Gornjem 29 % stanovnika je doselilo iz inozemstva, od čega njih 83 % s područja bivše SFRJ. Najviše je bilo izbjeglica sa područja Bosne i Hercegovine koji su kupovali nekretnine na otoku Čiovu. Također, među izbjeglicama je bilo dosta i Bošnjaka koji su kasnije emigrirali u Švedsku, Kanadu i druge zemlje. Bosanskohercegovački Hrvati pozivali su svoje suzavičajnike na otok da grade

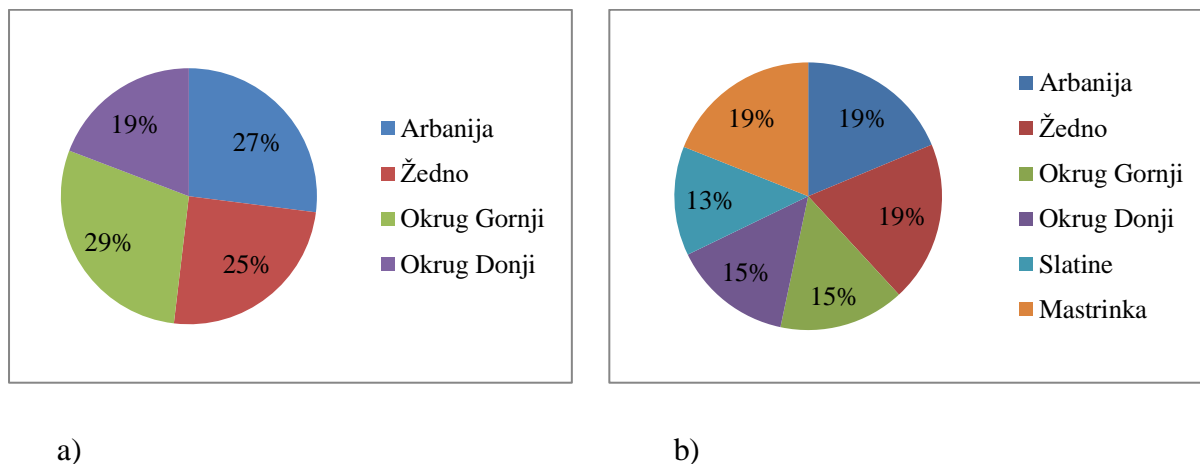
stambeni prostor, ali i objekte za iznajmljivanje (Peračković i dr., 2018), što Nejašmić (2005) naziva lančanom migracijom. Zanimljivo je istaknuti naselje Arbaniju koja iste godine bilježi 71 % doseljenog stanovništva u ukupnom stanovništvu, a njih 82 % je doselilo iz iste ili druge općine. Nakon završetka rata i povoljnijih ekonomskih i političkih prilika u Hrvatskoj „gastarbajteri“, stečenim kapitalom na radu u Austriji i Njemačkoj, počinju graditi kuće za iznajmljivanje i odmor (Peračković i dr., 2018). Prema popisu iz 2011. godine sva naselja na otoku broje više doseljenog stanovništva nego autohtonog. Mastrinka, Okrug Donji i Okrug Gornji bilježe najveći udio doseljenog stanovništva koji kod Mastrinke iznosi 77 %, kod Okruga Donjeg 74 %, a kod Okruga Gornjeg 73 %. Mastrinka i Okrug Gornji imaju nešto više od 48 % doseljenog stanovništva iz inozemstva, njih 61 % je podrijetlom iz Bosne i Hercegovine, a malo više od 20 % iz Njemačke. Okrug Donji broji 34 % doseljenih iz inozemstva, a najviše podrijetlom Nijemaca. Iz navedenog se može zaključiti da stanovništvo iz inozemstva, ali i s područja Republike Hrvatske sve više naseljava otok Čiovo te ono postaje heterogena zajednica stanovnika. Imigracija stanovnika ima pozitivne učinke kako u reprodukcijom tako i u gospodarskom aspektu. Zbog većeg broja radno sposobnog stanovništva otok Čiovo se moglo ubrzano razvijati i time oblikovati današnji izgled otoka.

Prema kazanju lokalnog stanovništva posljednih godina je sve češća pojava odlazak mladog i radnog sposobnog stanovništva s otoka u europske zemlje kao što su Njemačka, Austrija i Irska. Razlog njihovog odlaska, u najvećem broju, je slaba ponuda zapošljavanja izvan turizma koji je sezonskog karaktera. Navedeni podatak je dobiven u razgovoru sa mještanima otoka, prijateljima onih koji su iselili. Slijedom navedenog u pitanje se dovodi biološka reprodukcija stanovništva ovog otoka te njegov daljnji rast i razvoj.

4.1.1.4. Gospodarski sastav

Otok Čiovo je posljednih 50-ak godina podložan promjenama u ekonomskoj i socijalnoj strukturi stanovništva koje utječu na gospodarski sastav, ali i preobrazbu izgleda otoka. Gospodarska struktura stanovništva upućuje na ljudske resurse u razvitku otoka. Promjene u ekonomskoj strukturi stanovništva zapravo su dugoročan ekonomski proces, koji je jako povezan uz gospodarski rast i razvoj određenog prostora (Wertheimer-Baletić, 1999). U nastavku rada biti će prikazano socioekonomsko prestrukturiranje stanovništva kao posljedica turističkog razvoja i to kroz promjenu udjela zaposlenih u primarnom, sekundarnom, tercijarnom i kvartarnom sektoru djelatnosti 1971., 1991. i 2011. godine.

Prvo će se dati prikaz aktivnog stanovništva na otoku 1971. i 2011. Udio aktivnog stanovništva 1971. na otoku Čiovo je bio 32 %. Najviše aktivnih je bilo u najvećem naselju Okrugu Gornjem. Broj aktivnog stanovništva je porastao te 2011. godine iznosi 42 %. Navedeno upućuje da je broj ekonomskih neaktivnih osoba prema zadnjem popisu čak 58 % što se može nepovoljno odraziti na daljnji gospodarski razvoj (Slika 14).

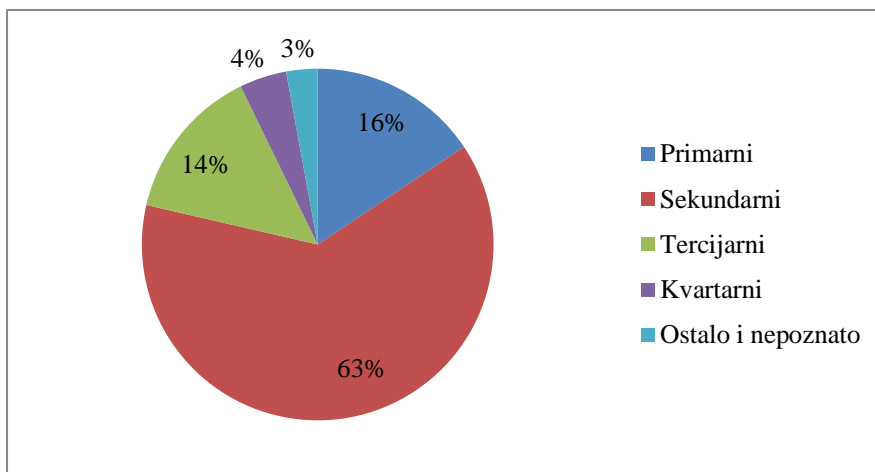

Slika 14. Udio aktivnog u ukupnom stanovništvu prema naseljima na otoku Čiovu 1971. (a) i 2011. godine (b)

*Napomena: Naselja Slatine i Mastrinka tek su naknadno izdvojena pa nema podataka za 1971. godinu

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo: Poljoprivredno stanovništvo, rezultati po naseljima i općinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973., Popis stanovništva 2011., Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti i spolu, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

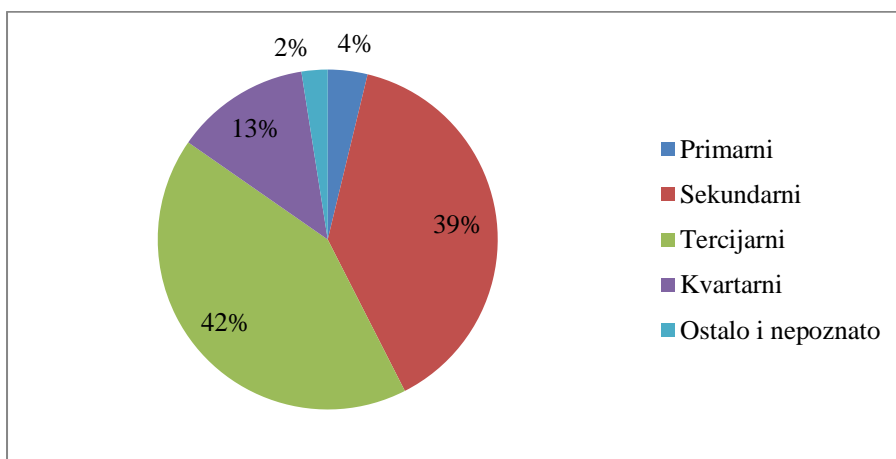
Prema popisu 1971. tada je više od polovine stanovništva bilo zaposleno u djelatnostima sekundarnog sektora (Slika 15). Razlog tome je brodogradilište „Brodotrogir“, ali i druge već spomenute tvrtke, koje su poslije Drugoga svjetskog rata zapošljavale velik broj stanovnika otoka i okolice. Navedene godine najmanje zastupljeni sektor je bio kvartarni, dok su primarni i tercijarni bili skoro podjednaki te se može zaključiti da već tada počinje razvoj uslužnih djelatnosti, uključujući turizam. Treba naglasiti da u analizi nisu uzeti u obzir stanovnici koji su bili na radu u inozemstvu.

Slika 15. Zaposleni prema sektorima djelatnosti na otoku Čiovu 1971. godine (u %)

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo: Djelatnost, rezultati po naseljima i općinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1974.

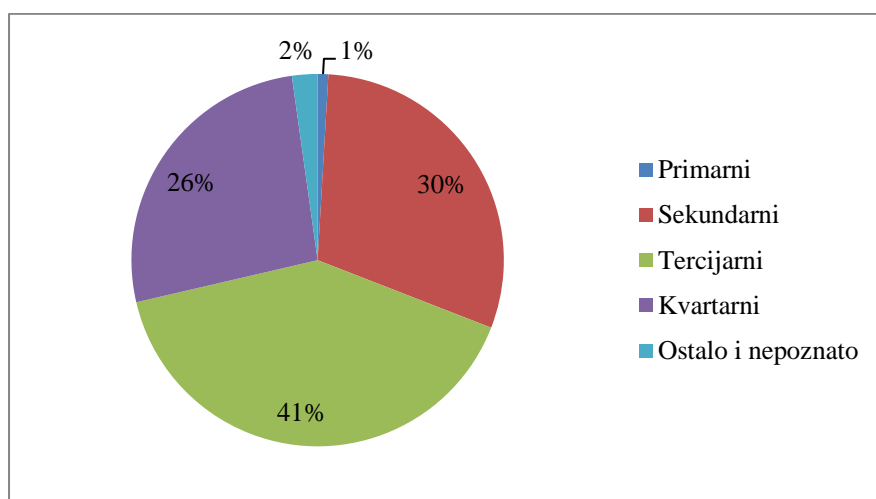
Godine 1991. bilježi se veliki pad udjela zaposlenih u primarnom i sekundarnom sektoru (Slika 16). Stanovništvo prelazi u djelatnosti tercijarnog i kvartarnog sektora. Dok se udio zaposlenih u primarnim djelatnostima smanjio sa 16 % na 4 %, najveći pad sa 63 % na 39 % je zabilježen u udjelu zaposlenih u sekundarnom sektoru. Tercijarni sektor zauzima vodeću ulogu po pitanju zaposlenosti, ali i u ukupnom gospodarskom razvoju.

Slika 16. Zaposleni prema sektorima djelatnosti na otoku Čiovu 1991. godine (u %)

Izvor: Popis stanovništva 1991., Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje, prema području djelatnosti po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Od 1971. do 2011. godine zabilježeno je smanjenje udjela zaposlenih u primarnom sektoru djelatnosti sa 16 % na 1 %, a kod sekundarnog sektora je zabilježeno smanjenje više od 50 % (Slika 17). S obzirom na lošu situaciju u brodogradilištu novi će popis zasigurno zabilježiti još manje zaposlenih u sekundarnom sektoru. Veliki porast bilježi udio zaposlenih u kvartarnom sektoru dok tercijarni sektor održava svoj trend sa 41 % udjela zaposlenih čime postaje očigledno da tercijarne djelatnosti čine sve značajniji segment gospodarskog razvitka ovog otoka (Magaš i Faričić, 2000). Treba naglasiti da u analizi nisu ubrojani Z - zaštićeni podaci. No, kako se radi o zanemarivim vrijednostima one nisu značajno utjecale na objektivnost analiziranih podataka.

Slika 17. Zaposleni prema sektorima djelatnosti na otoku Čiovu 2011. godine (u %)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po položaju u zaposlenju, djelatnosti i spolu, po gradovima i općinama, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Slijedom navedenog može se zaključiti da otok Čiovo, već godinama, svoj ekonomski razvoj temelji na turizmu, premda ne treba zanemariti važnost trogirskog brodogradilišta na gospodarstvo i gospodarsku strukturu stanovnika toga otoka. Turizam omogućuje rad u sezoni, a van nje dolazi do nedostatka radnih mjesta, a i društveni život „zamre“. Posljedica nedostatka društvenog života, a i nemogućnost cijelogodišnje zarade nepovoljan su čimbenik razvoja i jedan od potisnih faktora koji dovodi do emigracije stanovnika. Ovaj trend utječe na starenje stanovništva i proces depopulacije otoka, ali i budući gospodarski razvoj otoka te ekonomsku aktivnost.

4.1.2. Prometna povezanost Čiova s kopnom

Prvo povezivanje otoka Čiova s kopnom omogućeno je izgradnjom mosta u XIII. stoljeću. Točni podaci izgradnje mosta se ne znaju, no pretpostavlja se da je to bilo za vrijeme velike izgradnje grada Trogira, kada se gradila i trogirski katedrala. On je bio neophodno sredstvo komunikacije gradskog i otočnog stanovništva. Izgradnjom mosta omogućio se daljnji demografski, ali i gospodarski razvoj otoka. Srednjovjekovni most je bio popravlján više puta, a novi most je sagrađen tek u XIX. stoljeću na istom mjestu gdje i današnji. Pružao se tamo gdje se Čiovo najviše približilo povijesnoj jezgri grada Trogira, na udaljenosti od oko 100 metara (Babić, 2015). Srednjovjekovni most opisao je Pavao Andreis: „Od južne strane stoji mu nasuprot jedan otočić Čiovo udaljen od grada ne više od 70 koračaja, ali povezan s istim s istoka pomoću jednog uspravnog zida na kojemu su raspoređena jedan za drugim tri mosta, dva od kamena za olakšanje tijekom voda pod njegovim lukom, a jedan drven pokretan u sredini, za prijelaz brodova, koji bi, ne imajući tu udobnost, morali oploviti čitav otok, u jednom krugu od više od šesnaest milja. Od starine su s obje strane ovog mosta bila dva kašteleta i u jedan od njih odašiljalo se iz grada pet plemića za čuvanje mosta, a njegovi su ključevi morali stajati u rukama jednog od gore spomenutih plemića, ali nije se smjeo otvarati bez dopuštenja kneza ili kapetana, ili bar jednog od njih“ (Andreis, 1977:15). Na planu grada Trogira iz 1828. nalazi se nacrt i prikaz srednjovjekovnog mosta s kulama sačuvanom u Središnjem arhivu u Beču (Slika 18). Kule u kojima su dežurali čuvari su omogućavale nadziranje otoka Čiova, ali i sve trgovinske procese kao što su razmjena robe i stoke. Preko mosta se nosilo žito, jako dragocjen proizvod koji bi se zatim nosio na mlinove (Babić, 2015 prema Novak, 1977).

Slika 18. Prikaz srednjovjekovnog čiovskog mosta na crtežu Petra Gironcia, kraj XVIII. stoljeća (Biblioteca Nazionale Marciana u Veneciji, sig. Miss. P.D. c879/13)

Izvor: Preuzeto iz Babić, 2015.

Današnji „stari“ most koji se nalazi na istom mjestu kao i srednjovjekovni je star više od pedeset godina te je do 2018. bio jedini cestovni put koji je povezivao kopno sa otokom Čiovom. U ljetnim mjesecima zbog veće posjećenosti otoka stvarale bi se gužve u prometu koje bi trajale satima. Most s prilaznim cestama zbog sve većeg priljeva turista nije imao dovoljnu propusnost te je dolazilo do preopterećenja postojeće prometne infrastrukture. Most je pretrpio veliku količinu prometa i zbog istog mu je potrebna funkcionalna i estetska obnova koja je planirana u skoroj budućnosti.

Slika 19. Pogled sa otoka Čiova na grad Trogir i „stari“ most

Izvor: Fotografirala autorica

Navedeni problem koji je trajao godinama potaknuo je pitanje o izgradnji novog mosta kopno-otok Čiovo. Danas sagrađeni most se počeo graditi u ožujku 2015. godine, a u promet je uspješno pušten 2018. Most je nazvan „Most hrvatskih branitelja“ te je dugačak 523 metra (Slika 20). Smješten je između prirodnog rezervata Pantana i zaštićene povijesne jezgre grada Trogira. Most je od rezervata udaljen otprilike 500 metara dok je od Trogira udaljen oko 850 metara (Kuzmanić, 2016). „Vodeći motiv oblikovanja je bio postići decentan, a opet poseban most koji se ne natječe s gradom Trogirom, nego izgleda kao da je oduvijek tamo postojao“ (Radić i dr., 2009:865). Mostovno povezivanje otoka Čiova s kopnom je prvenstveno utjecalo na povećanje sigurnosti prometa i povećanje mobilnosti stanovnika otoka Čiova i njegovih posjetitelja. Posebno značenje ima u rasterećenju ljetnih gužva čime omogućuje veći broj posjetitelja na otoku. Nadalje, vrijeme putovanja se značajno smanjilo čime je otok sada jako dobro povezan s kopnom. Zbog izgradnje novog mosta smanjen je negativni utjecaj teškog teretnog prometa na povijesnu, zaštićenu jezgru grada Trogira. Most utječe i na regionalni

razvoj ovog prostora kao i na povećanje broja posjetitelja koji sada sa olakšanjem mogu doći na otok Čiovo bez da zapnu u prometnom kaosu (Kuzmanić, 2016).

Slika 20. Pogled na „Most hrvatskih branitelja“

Izvor: Fotografirala autorica

Većina turista na otok Čiovo dolazi automobilima, no osim cestovnog prometa u turističkom razvoju otoka jako veliku ulogu ima Zračna luka Split koja je od grada Trogira udaljena svega šest kilometara. Luka posljednjih desetak godina bilježi veliki porast broja putnika, a 2019. godine ostvaruje svoj vrhunac od 3,3 milijuna putnika. Zračna luka Split je tijekom prvih devet mjeseci 2019. ostvarila promet više od 2,9 milijuna putnika što je rast od 6 posto u usporedbi s prvih devet mjeseci 2018. godine (URL 3). Iste godine u srpnju je otvoren i novi terminal zračne luke (Slika 21).

Slika 21. Novi izgled zračne luke Split

Izvor: URL 4

Nadalje, treba spomenuti brodske linije koje u ljetnim mjesecima prevoze putnike sa otoka Čiova na kopno. Postoji više prijevoznika, a prvi je „Bura line“ koji iz naselja Slatine, koji administrativno pripada gradu Splitu, vozi za Split i Trogir te obrnuto (Slika 22). Prijevoznik je osnovan 2004. godine te od tada brodovi u sezoni aktivno voze. Drugi prijevoznik povezuje naselja Arbaniju i Mastrinku sa Trogirom i obrnuto te sukladno redu vožnje u ljetnim mjesecima prometuje svaki sat. Okrug Gornji je također povezan sa gradom Trogirom, a linije su češće tijekom ljetne sezone. Otok Čiovo nije povezan s drugim susjednim otocima, za Drvenik Veliki i Drvenik Mali prometuje brod iz Trogira, a za Šoltu i Brač iz Splita.

Slika 22. Brodski prijevoznik „Bura line“

Izvor: URL 5

4.2. Prostorno-funkcionalna preobrazba

Turizam, kao grana gospodarske djelatnosti, ima značajan utjecaj na prostor. Aktivnosti koje se provode u okviru turizma ne bi smjele uništavati prostor u kojem se ta djelatnost razvija, a to se posebno odnosi na resurse i prirodne privlačne čimbenike određenog mjesta. No, često razvojem turizma dolazi i do degradacije prostora, a takav slučaj je i sa otokom Čiovom. Brzim i nekontroliranim ulaganjem dolazi do stihijske izgradnje brojnih apartmana i betonizacije dijelova naselja. Također, širenje naselja stihijski, bespravno i van građevinske zone uzrokovalo je fizionomske promjene na otoku, a time je narušena i autohtona arhitektura naselja.

4.2.1. Promjene broja i načina korištenja stanova

Velika izgradnja apartmana, vikendica i kuća za odmor uzrokovala je fizionomsku transformaciju prostora otoka Čiova. Prenamjena stambenih objekata i izgradnja novih smještajnih jedinica uvjetovala je heterogenost u načinu korištenja stanova. U nastavku rada će biti uspoređen broj stanova i vrste njihovog korištenja u naseljima na otoku Čiovu 1971. i 2011. godine (Tablica 3).

Broj stanova se na otoku Čiovu sve više povećava zbog jačeg razvoja turizma. Sva naselja imaju porast udjela broja stanova za odmor i rekreaciju 2011. godine. Naselje Slatine koji 1971. nema zabilježen podatak o udjelu broja stanova za odmor i rekreaciju 2011. bilježi udio od 32 %. Naselje Arbanija ima najveći udio (35 %) stanova za odmor i rekreaciju.

Na otoku prevladavaju stanovi koji nisu stalno naseljeni, a značajan je udio onih koji su napušteni. Postoji mogućnost da se napušteni stanovi također koriste za odmor i rekreaciju te za iznajmljivanje turistima, ali da se stanovnici tijekom Popisa nisu ispravno izjasnili po pitanju funkcije stambenih jedinica. Ono što je svakako vidljivo iz analize podataka iz 2011. je pad udjela broja stanova koji su namijenjeni za stalno stanovanje u odnosu na 1971. godinu. Najveći pad bilježi Okrug Donji koji je 1971. godine imao 100 % stanova za stalno stanovanje, a 2011. ih je stalno naseljenih bilo svega 16 % (Tablica 3).

Tablica 3. Broj stanova i vrste njihovog korištenja u naseljima na otoku Čiovu 1971. i 2011. godine

Naselje	1971.			2011.			
	Ukupno stanovi	Nastanjeni stanovi za stalno stanovanje	Stanovi za odmor i rekreaciju	Ukupno stanovi	Nastanjeni stanovi za stalno stanovanje	Stanovi za odmor i rekreaciju	Stanovi za iznajmljivanje turistima
Arbanija	67	50	12	609	144	216	170
Žedno	52	46	0	138	45	23	Z
Slatine	0	0	0	1.403	442	444	351
Okrug Gornji	272	217	38	5.678	1.158	1.779	1.024
Okrug Donji	28	28	0	802	126	268	211
Mastrinka	0	0	0	962	333	267	144

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovi: korišteni i nastanjeni, rezultati po naseljima i općinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1972., Popis stanovništva 2011., Stanovi prema načinu korištenja, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Potrebno je istaknuti da sva naselja na otoku 2011. godine imaju veći udio stanova za odmor i rekreaciju od stanova za iznajmljivanje turistima, osim naselja Žedno kojemu su podaci o stanovima za iznajmljivanje turistima zaštićeni. Iz navedenog se može pretpostaviti da i Žedno ima jako malen udio stanova za iznajmljivanje turistima te veći udio stanova za odmor i rekreaciju. Najveći udio stanova namijenjenih za iznajmljivanje turistima ima naselje Arbanija – 28 %. Navedeno ukazuje na velik utjecaj vikendaša, izrazitu sezonalnost, ali i značaj ovog otoka kao mjesta za sekundarno stanovanje. Naravno, podatke o udjelu stanova za odmor i rekreaciju u odnosu na one za najam turistima treba uzeti s rezervom jer postoji mogućnost da je i znatno veći broj stanova zapravo namijenjen iznajmljivanju turistima.

4.2.2. Razvoj komunalne i ostale infrastrukture

Prometna infrastruktura je jedna od važnih sastavnica razvoja određenog naselja. Otok Čiovo, nema povoljnu prometnu infrastrukturu. Većina cesta nema kolnike, čak ni proširenje uz asfalt, a velik broj njih je uzak i nepregledan (Slika 23). To stvara velike probleme u ljetnim mjesecima kada turisti moraju hodati po cesti i time ugrožavaju vlastitu sigurnost, a i sigurnost vozača.

a)

b)

c)

Slika 23. Neadekvatna pješačka infrastruktura na otoku Čiovu (a, b, c)

Izvor: Fotografirala autorica

Također, velik broj ulica nije prilagođen za odvijanje prometa u dva smjera što otežava cirkulaciju prometa. Osim gužvi koje nastaju u tako uskim ulicama, veliki problem predstavlja i nedostatak parkirnih mjesta ili javnih garaža u ljetnim mjesecima (Slika 24). Većina turista dolazi cestovnim putem, osobnim automobilima, koje nemaju gdje parkirati. Uz to, nekolicina ulica nema uspostavljenu javnu rasvjetu, a na cijelom otoku jedino naselje Okrug Gornji ima šetnicu. Gradnjom novog mosta i prilaznih cesta na otoku, cestovna infrastruktura se poboljšala i olakšala kretanje vozila, no potrebna su još brojna ulaganja. Nepovoljna prometna infrastruktura Čiova rezultat je stihijske, neplanske turističke gradnje koja nije uzela u obzir izgradnju uređenog prometnog sustava. Kuće su se gradile uz samu obalu ne ostavljajući dovoljno prostora za izgradnju većih i preglednijih cesta. Prema prostornom planu općine Okrug iz 2021. godine planirana je izgradnja nogostupa duž cijele plaže u Okrugu Gornjem (URL 6).

Slika 24. Primjeri suženih dvosmjernih ulica na otoku Čiovu (a,b)

Izvor: Fotografirala autorica

Komunalna infrastruktura je građena 1980-ih godina prema tadašnjim potrebama stanovništva te je pod stalnim pritiskom zbog povećanja broja novih priključaka. U vrhuncu sezone kada je potrošnja najveća dolazi do nestanka vode. Problemi s prekidom vode se javljaju na višim predjelima naselja, u kasnim popodnevним satima kada većina turista odlazi u smještajne kapacitete na tuširanje. Sva naselja na otoku su spojena na vodoopskrbni sustav, no zbog intenzivne gradnje potrošnja vode iz javnog sustava se približila postojećim

maksimalnim kapacitetima i svaka iduća izgradnja treba biti usklađena s realnim mogućnostima naselja. Također, sve se češće javlja i problem odvodnje jer je mali broj kućanstava spojen na kanalizacijsku mrežu. Većina ljudi ima septičke jame koje ispuštaju neugodne mirise blizu plaža i objekata za iznajmljivanje, a i veliki ih je problem prazniti ljeti u uskim i strmim ulicama. Na otoku je 2014. godine u rad pušten projekt Eko-kaštelanski zaljev kanalizacijski sustav Kaštela-Trogir koji je za cilj imao izgradnju sustava za odvodnju i pročišćavanje otpadnih voda (URL 7). Primarni sustav je izrađen na relaciji Trogir-Arbanija-Slatine te Trogir-Okrug Gornji. Na izgrađenu primarnu mrežu su se spojili korisnici čiji se stambeni objekti nalaze u blizini navedenih prometnica, a oni koji su udaljeniji, zbog loše cestovne infrastrukture, se nisu mogli spojiti. Navedeni problemi pokušat će se riješiti izgradnjom sekundarne kanalizacijske i vodovodne mreže čiji je ugovor o izgradnji potpisan 15. siječnja 2021. godine (URL 8).

Stanovništvo na otoku nema većih problema sa opskrbom električne energije i telekomunikacijama. U ljetnim mjesecima, ako su temperature iznimno visoke, zna doći do preopterećenja i prekida električne energije, ali takvih slučajeva je razmjerno malen broj. S obzirom na navedeno može se zaključiti da otok Čiovo isto kao i ostala područja duž naše obale imaju problema sa sezonalnošću turističkog prometa i pritiskom masovnog turizma na prostor.

4.2.3. Prostorni razvoj Čiova – primjer naselja Okrug Gornji

Najizraženiju fizionomsku preobrazbu na otoku je doživjelo najveće naselje Okrug Gornji. Ono ima najveći broj stanovnika te je najposjećenije naselje na otoku. Povijesni izvori koji svjedoče o razvoju toga područja upućuju da je srednjovjekovno selo Okrug bilo organizirano oko crkve sv. Tudora (Babić, 2015). Crkva i okolno područje je bilo centar razvoja toga mjesta te su primjer tradicionalne arhitekture otoka (Slika 24). Ono se nalazi na brdašcu, kuće su stare i kamene, a ulice uske. Uska uličica koja vodi do crkve svetog Tudora do prije dvije godine bila je dvosmjerna, a njena širina omogućava prolazak samo jednog automobila što je stvaralo probleme u prometu (Slika 25).

a)

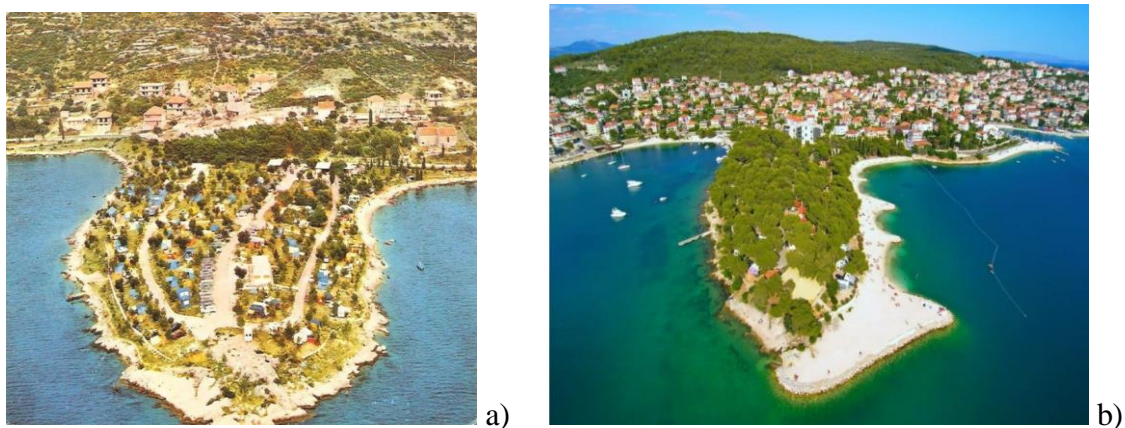
b)

Slika 25. Prizori nekadašnjeg središnjeg dijela naselja (a, b)

Izvor: Fotografirala autorica

Naglim razvojem turizma dolazi do ekonomskog aktiviranja priobalja te od 1970-ih počinje brza izgradnja smještajnih kapaciteta. Stanovništvo naselja je poljoprivredna zemljišta, više ili manje plodna, pretvorilo u građevinsko zemljište. Kuće su se gradile stihijski, bez plana, što bliže moru, a rezultat navedenog ostavio je posljedice u prostoru. Kao što je već navedeno u prethodnom poglavlju, cestovna infrastruktura na otoku je loša, a posebno u naselju Okrug Gornji koje ima mnoštvo uskih ulica koje ne mogu podnijeti veliki promet u ljetnim mjesecima.

Preobrazba prostora dobro se uočava na primjeru bitemporalnih prikaza kampa Rožac i to 1960-ih godina i danas (Slika 26). Može se primjetiti da je napravljena šljunčana plaža u kampu, a u njegovoj okolini je vidljiva gusta gradnja smještajnih kapaciteta za iznajmljivanje. Itekako je vidljiva prenamjena zemljišta iz zelenih površina u površine prekrivene stambenim objektima.

Slika 26. Pogled na kamp Rožac 1960-ih godina (a) i danas (b)

Izvor: Privatna zbirka autorice, URL 9

Intezivnim turističkim razvojem počeo je i masovni razvoj sekundarnog stanovanja ovog naselja. Prva faza sekundarnog stanovanja počela je 1960-ih, a izgradnja vikendica za odmor traje sve do danas. Vikendaštvo uzrokuje promjenu tradicionalne izgradnje naselja, a često dolazi i do neracionalnog korištenja prostora. Prostor se intezivno koristi u ljetnim mjesecima, a u ostalnom razdoblju se koristi slabo što može stvarati lokalnom stanovništvu osjećaj socijalne izoliranosti.

Slika 27. Gusta izgradnja u naselju Okrug Gornji (a,b)

Izvor: Fotografirala autorica

Također, neracionalno korištenje prostora prouzročeno gradnjom visokih i gusto zbijenih vikendica u odnosu na lokalne kuće može potaknuti netrpeljivost od strane domaćeg stanovništva (Vukić, 2020). Velika izgradnja objekata za iznajmljivanje turistima, ali i za odmor i rekreaciju trajno je narušila vizualni identitet ovog naselja (Slika 27).

U Okrugu Gornjem aktualna je gradnja zgrada za stanovanje i turističko iznajmljivanje. Izgled kuća je moderan te se značajno razlikuje od ranije izgradnje. Time se gubi autentičnost i tradicionalni izgled naselja (Slika 28). Također, veliki broj kuća se obnavlja te ljudi ulažu u svoje stambene objekte.

a)

b)

c)

Slika 28. Primjer modernih zgrada s većim brojem stanova u Okrugu Gornjem (a, b, c)

Izvor: Fotografirala autorica

Važno je za naglasiti da je veliku ulogu u razvoju ovog naselja imala izgradnja plaže. Razbile su se izvorne škrape, a nasuo se šljunak koji se svake godine dodatno obnavlja nasipanjem jer ga more odnese tijekom godine. Na plaži je napravljena šetnica i to jedina na cijelom otoku (Slika 29)! Uz šetnicu se nalazi velik broj kafića, javnih sanitarnih čvorova, trafika, kućica u kojima se može kupiti hrana i sl. Zahvaljujući turizmu ovo naselje je dobilo ambulante, ljekarne, poštanske urede, osnovnu školu, vrtić i ostale potrebne objekte što je zapravo pozitivan učinak turističkog razvoja.

Slika 29. Glavna plaža i šetnica u Okrugu Gornjem

Izvor: Fotografirala autorica

5. Perspektive i mogućnosti razvoja otoka

Otok Čiovo svoj razvoj temelji na turističkoj ponudi koja je poprilično oskudna, a glavni elementi su prirodna ljepota otoka te sunce i more. Prevladavajući oblik turizma je onaj kupališni masovnog karaktera kojeg treba sadržajno obogatiti i povezati sa drugim vrstama turizma. Prema analiziranim podacima može se zaključiti da demografska, posebno gospodarska struktura stanovništva nije povoljna i ne vodi revitalizaciji otoka što bi trebao biti zabrinjavajući podatak.

Resursna-atraktivna osnova otoka omogućava razvoj pustolovnog, ruralnog i eko turizma. Otok ima nekoliko prostranih i plodnih polja, ali i veliki broj manjih plodnih površina u ponikvama koje su većinom napuštene. Proizvodni potencijal poljoprivrednog zemljišta može se iskoristiti za poboljšanje otočne turističke ponude. Naglasak može biti na ekološkoj proizvodnji i autohtonim sortama, a posebno je važno spojiti proizvodnju hrane i proizvoda s turističkim sektorom (Slika 30). Prema podacima iz 2020. godine u naseljima na otoku Čiovu bilo je ukupno postoji šezdeset osam poljoprivrednih gospodarstava od kojih su većina obiteljska (OPG), a manji broj su samoopskrbrna poljoprivredna gospodarstva. U svim naseljima na otoku prevladava broj OPG-ova koji se bave uzgojem kulture masline te ih

naselje Slatine broji čak dvadeset. Osim maslina, u naseljima postoje OPG-ovi koji se bave uzgojem miješanih povrtnih kultura i plemenite vinove loze, a u manjem broju miješanih nasada voćnih vrsta i cvijeća. Također, na otoku postoje četiri OPG-a s krškim pašnjacima (URL 10). Uzgoj vinove loze i maslina, njihova prerada i prodaja dobivenih proizvoda bi obogatila turističku ponudu. Uzgoj lavande, kadulje i buhača također može predstavljati atraktivnu zanimljivost otoka. Mogla bi se osnovati staza vinograda, maslinika i ljekovitih biljaka. Nadalje, osnivanjem domaćinstava s tradicionalnom hranom uzgojenom na poljoprivrednim gospodarstvima, otvaranjem kušaonice vina i maslinovog ulja te smještajem za turiste obogatila bi se ponuda i privuklo više posjetitelja na trenutno prazne dijelove otoke, a time bi se potencijalno rasteretio pritisak na obalu.

Slika 30. Uzgoj maslina na plodnom polju u naselju Žedno

Izvor: Fotografirala autorica

Također, u unutrašnjosti otoka, u naselju Žedno razvija se pustolovni turizam koji se temelji na vožnji kvadovima po cijelom otoku. Uz navedenu aktivnost mogle bi se osmisliti i neke druge aktivnosti na otoku. Primjerice, može se razvijati biciklizam, instalirati zipline ili promovirati vožnja kajacima oko otoka.

Brendiranjem određenih prirodnih i društvenih lokaliteta može se pojačati dodatan razvoj otoka. Uređenjem staze do crkvice svetog Mavra u Žednom, osnivanjem suvenirnice

pokraj crkve Gospe od Prizidnice u Slatinama te osnivanjem eko-etno sela u Žednom koji ima predispozicije za takav razvoj, ostvario bi se efekt za razvoj kulturnog i ruralnog turizma.

Razvojem ruralnog i eko turizma povećao bi se broj zaposlenih u primarnim djelatnostima što bi svakako pridonijelo raznovrsnijem razvoju gospodarstva. Na taj način bi se povećala turistička ponuda otoka, povećao bi se broj radnih mjesta, a zasigurno i zadovoljstvo posjetitelja otoka. Čiovo bi se moglo brendirati kao otok koji je jako jednostavno posjetiti, a koji nudi široki spektar ponude.

Osim šire turističke ponude potrebno je ulagati i u poboljšanje svakodnevne lokalnog stanovništva. Već je istaknuto da na otoku postoji samo jedna šetnica u najvećem naselju, ostala naselja nemaju šetnice što bi svakako trebalo izgraditi. Također, osim šetnica u naseljima Mastrinka i Arbanija nema adekvatnog igrališta za djecu. Poželjna bi bila izgradnja sportsko rekreacijskog centra jer bi djeca i za vrijeme kišnog i hladnog vremena imala gdje trenirati i adekvatno provoditi slobodno vrijeme.

Većina društvenih aktivnosti na otoku je organizirana ljeti, a život tijekom zimskih mjeseci je miran i monoton. Prednost je u dobroj povezanosti otoka sa kopnom pa lokalno stanovništvo može odlaziti u okolna mjesta koja nude veći spektar društvene zabave.

6. Zaključak

Čiovo, otok srednjodalmatinske skupine otoka, je do 1970-ih bio orijentiran na stočarstvo, poljoprivredu i industriju. Zahvaljujući povoljnom geografskom položaju i udaljenosti od oko 100 metara od kopna mostovno povezivanje datira još iz srednjeg vijeka. Zbog prometne povezanosti s kopnom na otoku je omogućen razvoj turizma prema kojem se orijentira cjelokupno gospodarstvo. Turizam se počeo razvijati 1970-ih godina, iako je tada sekundarni sektor još uvijek bio dominantan, gradile su se vikendice i apartmani do početka Domovinskog rata kada je došlo do stagnacije. Prema podacima iz 1991. najveći broj stanovništva je tada bio zaposlen u tercijarnom sektoru što je posljedica ubrzanog razvoja turizma. Od 2000-ih godina turizam se neprestano razvija, iako je manji zastoj u građevinskom sektoru trajao nekoliko godina. Nakon stagnacije gradnje ponovo dolazi do naglog razvoja i masovne gradnje zgrada za stanovanje, za odmor i rekreaciju te za iznajmljivanje turistima. Otvaraju se i popratni ugostiteljski objekti, mahom kafići i restorani,

a samim time i veći broj radnih mjesta u ugostiteljskim i uslužnim objektima što omogućava zapošljavanje stanovnika otoka u ljetnim mjesecima. Takav trend aktualan je i danas te je turizam glavna gospodarska djelatnost na otoku. Udio zaposlenog stanovništva u tercijarnom sektoru na otoku prema zadnja dva popisa je oko 41 %. Vidljiv je prijelaz stanovništva iz primarnog i sekundarnog u tercijarni sektor, ali i prenamjena poljoprivrednog zemljišta u stambeno zemljište na kojem se grade turistički smještajni kapaciteti. Gradnja smještajnih kapaciteta se odvijala neplanski, bez građevinske dozvole, na području uz samu obalu ne razmišljajući o prostoru za razvoj adekvatne cestovne i druge infrastrukture. Navedeno je utjecalo na dugoročne probleme ovog otoka koji dolaze do izražaja za vrijeme ljetnih mjeseci kada je infrastruktura pod velikim opterećenjem. Razvoj turizma na otoku je utjecao i na povećanje broja stanovnika koji su naseljavali otok i gradili kuće prvenstveno za stanovanje, a potom i za iznajmljivanje turistima. Transformacija naselja na otoku je itekako vidljiva te je utjecala na gubitak tradicionalnog, autentičnog izgleda otoka kakav je bio prije utjecaja turizma.

Naselje Okrug Gornji kao turistički najprivlačnije naselje na otoku je doživjelo veliku transformaciju prostora. Osim opisanih negativnih učinaka na prostor toga naselja, pozitivan efekt je jako velik porast broja stanovnika prema zadnja dva popisa. Broj stanovnika je u razdoblju 2001. – 2011. narastao za čak 49 % te u njemu živi 52 % ukupnog stanovništva otoka Čiova. To potvrđuje prvu postavljenu hipotezu da je *naselje Okrug Gornji doživjelo najveću prostornu preobrazbu pod utjecajem turizma na otoku Čiovu što je pozitivno utjecalo na demografski razvoj tog naselja.*

Druga hipoteza, *naselja koja se administrativno nalaze u okviru velikih kopnenih gradova imaju veći društveno-gospodarski rast od naselja koja su dio otočne općine Okrug* djelomično je potvrđena samo kod naselja koja pripadaju gradu Trogiru.. Kao što je navedeno, samo naselje Okrug Gornji ima veći broj stanovnika od svih ostalih naselja na otoku zajedno. Ono zbog svoje veličine i sadržaja privlači najveći broj ljudi za stanovanje i posjetu. Za razliku od njega, naselje Okrug Donji već duži niz godina nema značajnije fizionomske, a ni pozitivne društveno-gospodarske promjene. Općina Okrug investira u gradnju novih prometnica, izgradnju plaža, igrališta za djecu, otvaranja vrtića, ambulanti, škole, ali sve to prvenstveno na području Okruga Gornjeg. Može se zaključiti da općina Okrug najviše novca ulaže u rast i razvoj naselja Okrug Gornji. Kada se promatra gospodarski razvoj naselja na otoku, može se primjetiti da najveći udio aktivnog u ukupnom stanovništvu prema naseljima iz 2011. godine imaju naselja koja pripadaju gradu Trogiru. No, naselja Arbanija, Mastrinka i Žedno ne

dobivaju velike poticaje grada Trogira koji bi bili potrebni za dodatan razvoj ovih naselja. Naselje Slatine, koje administrativno pripada Splitu, nema velikog doticaja s drugim naseljima na otoku, no i ono ima prostora za nova ulaganja.

Otok Čiovo svoj turizam temelji na uskoj ponudi koju svakako treba proširiti, a time bi se otvorila nova radna mjesta. Također, sezonu treba produžiti kako bi stanovništvo moglo raditi dulje od tri mjeseca. Potrebno je početi ulagati u neke neizbježne projekte koji će popraviti zadovoljstvo i kvalitetu života otočana u zimskim mjesecima te koji će spriječiti odlazak mladog i radno sposobnog stanovništva u europske zemlje. Treba istaknuti važnost demografskog razvoja jer upravo otočani osiguravaju dugoročnu stabilnost, ekonomsku aktivnost i gospodarski razvoj otoka. Ako se nastavi trend emigracije s otoka, Čiovo će kao i većina drugih hrvatskih otoka doživljavati sve jači proces depopulacije stanovništva te postoji mogućnost da će iz trajno naseljenog postati povremeno naseljeni otok.

Popis literature i izvora:

Literatura:

Andreis, P. (1977): *Povijest grada Trogira I*, Čakavski sabor, Split.

Babić, D. (2015): *Trogirsko predgrađe na Čiovu u kontekstu izgradnje otoka do XIX. stoljeća*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb.

Curić, Z., Glamuzina, N., Opačići, V. T. (2013): *Geografija turizma*, Naklada Ljevak, Zagreb.

Faričić, J. (2006): Hrvatski pseudo-otoci, *Geografija.hr*, (<https://www.geografija.hr/hrvatska/hrvatski-pseudo-otoci/> , 5.1.2021.)

Faričić, J., Mirošević, L. (2014): Artificial Peninsulas and Pseudo-Islands of Croatia, *Annales: Anali za Istrske in Mediteranske studije. Series historia et sociologia (1408-5348)* 24/1; 113-128

Kovačić, S. (1996): *Svetište Gospe od Prizidnica u Slatinama na otoku Čiovu 1546-1996.*, vlast. izd., Split.

Kuzmanić, T. (2016): *Prometni i gospodarski učinci izgradnje novog mosta otok Čiovo – Trogir*, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb.

Magaš, D. (2013): *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju i izdavačka kuća Meridijani, Zadar.

Magaš, D., Faričić, J. (2000): Geografske osnove razvitka otoka Ugljana, *Geoadria*, 5/1, 49-92.

Miletić, G-M., Bara, M., Marinović Golubić, M. (2018): Sekundarno stanovanje i transformacija naselja Okruga Gornjeg na otoku Čiovu. Pogled iz lokalne perspektive., *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 56/3, 303-334.

Milić, M. (2018): *Demografski razvoj otoka Paga od druge polovine 20. stoljeća do danas*, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Zagreb.

Nejašmić, I. (2005): *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.

Opačić, V. T. (2002): Turizam kao faktor preobrazbe općine Dobrinj, *Hrvatski geografski glasnik*, 64/1, 33-54.

Opačić, V. T. (2009): Fizionomske implikacije vikendaštva u receptivnim naseljima – primjer Malinske na otoku Krku, *Geoadria*, 14/2, 273-310.

Peračković, K., Miletić, G.-M., Mrčela, D. (2018): Prilog analizi čimbenika odabira mjesta sekundarnog stanovanja: primjer naselja okrug gornji na otoku Čiovu, *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 27/1, 27-47.

Radić, J., Šavor, Z., Mujkanović, N. (2009): Most kopno – otok Čiovo u Trogiru, *Građevinar*, 61/09, 863-870.

Vukić, I. (2020): *Geografski aspekti turističkog razvoja otoka Vira*, diplomski rad, Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju, Zadar.

Wertheimer-Baletić, A. (1999): *Stanovništvo i razvoj*, Hrvatska tiskara, Zagreb.

Zlatar, Gamberozić, J., Tonković, Ž. (2015): From mass tourism to sustainable tourism: a comparative case study of the island of Brač, *Socijalna ekologija*, 24/2-3, 85-102.

Zupanc, I., Opačić, V. T., Nejašmić, I. (2000): Utjecaj turizma na demografska kretanja hrvatskih otoka. *Acta Geographica Croatica*, 35/1, 133-145.

Izvori:

URL 1: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2017, Državni zavod za statistiku, Zagreb, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2017/sljh2017.pdf , 15.3.2021.

URL 2: Popis stanovnika 2011. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr, 20.3.2021.

URL 3: <https://hrturizam.hr/promet-u-zracnim-lukama-i-dalje-u-porastu-a-zracna-luka-split-rusi-sve-rekorde/> , 10.4.2021.

URL 4:

https://hr.wikipedia.org/wiki/Zra%C4%8Dna_luka_Split#/media/Datoteka:Split_Airport_new_terminal_night.jpg, 20.4.2021.

URL 5: https://www.google.com/search?q=BURA+LINE&sxsr=ALeKk003Oq2IhSa2a-sBymsvUDdF3etWSg:1620826693909&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=2ahUKEwiiotT6ocTwAhXpgP0HHZ40BbUQ_AUoAXoECAIQAw&biw=1366&bih=657#imgrc=L8EvdJiIn8sG2M, 20.4.2021.

URL 6: <https://www.okrug.hr/dokumenti/prostorni-plan?EntryId=3159#dmx-list-header> , 3.5.2021.

URL 7: <http://www.ekz.hr/projekti/kanalizacijski-sustav-kastela-trogir>, 3.5.2021.

URL 8: <https://www.vik-split.hr/eu-projekti/aglomeracija/aglomeracija-kastela-trogir/potpisivanje-ugovora-o-izgradnji-sekundarne-kanalizacijske-i-vodovodne-mreze-na-podrucju-grad-a2>, 3.5.2021.

URL 9: https://www.adrialin.hr/kamp-rozac-trogir-dalmacija_197655.html, 3.5.2021.

URL 10: Upisnik poljoprivrednika i broj PG-a 2020., Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, <https://www.apprrr.hr/upisnik-poljoprivrednika/>, 2. 7. 2021.

Digitalni atlas Republike Hrvatske, Državna geodetska uprava, Zagreb, 2011.

Središnji registar prostornih jedinica, Državna geodetska uprava, Zagreb, 2011.

Promet turista u primorskim općinama 1984.-1990., Republički zavod za statistiku, Zagreb

Turizam u primorskim gradovima i općinama, Promet turista u naseljima primorskih gradova i općina, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku RH od 1992. do 2019., Zagreb

Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2011., Državni zavod za statistiku, Zagreb

Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, spol i starost - I. dio, rezultati po naseljima i općinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.

Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo prema migracijskim obilježjima, rezultati po naseljima i općinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.

Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo: Poljoprivredno stanovništvo, rezultati po naseljima i općinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.

Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo: Djelatnost, rezultati po naseljima i općinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1974.

Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovi: korišteni i nastanjeni, rezultati po naseljima i općinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1972.

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Stanovništvo prema migracijskim obilježjima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Popis stanovništva 1991., Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje, prema području djelatnosti po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Popis stanovništva 2011., Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti i spolu, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po položaju u zaposlenju, djelatnosti i spolu, po gradovima i općinama, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Popis stanovništva 2011., Stanovi prema načinu korištenja, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu., Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Popis grafičkih priloga

Slika 1. Prostorni obuhvat i administrativna podjela otoka Čiova

Slika 2. Kretanje broja turističkih dolazaka na otoku Čiovu u razdoblju od 2013. do 2019. godine

- Slika 3. Udio stranih i domaćih turista na otoku Čiovu 2009., 2013. i 2017. godine
- Slika 4. Udio stranih turista prema zemlji prebivališta u Albaniji 2017. godine
- Slika 5. Udio stranih turista prema zemlji prebivališta u Slatinama 2017. godine
- Slika 6. Kretanje broja ostvarenih noćenja na otoku Čiovu u razdoblju od 2013. do 2019. godine
- Slika 7. Kretanje broja kreveta u smještajnim kapacitetima otoka Čiova u razdoblju od 2013. do 2019. godine
- Slika 8. Smještajni kapaciteti naselja Okrug Gornji 2019. godine
- Slika 9. Smještajni kapaciteti otoka Čiova 2019. godine
- Slika 10. Kretanje broja stanovnika na otoku Čiovu od 1948. do 2011. godine
- Slika 11. Primjer izgradnje modernih kuća u Žednom (a, b)
- Slika 12. Dobno-spolna piramida stanovništva otoka Čiova 1971. godine
- Slika 13. Dobno-spolna piramida stanovništva otoka Čiova 2011. godine
- Slika 14. Udio aktivnog u ukupnom stanovništvu prema naseljima na otoku Čiovu 1971. (a) i 2011. godine (b)
- Slika 15. Zaposleni prema sektorima djelatnosti na otoku Čiovu 1971. godine (u %)
- Slika 16. Zaposleni prema sektorima djelatnosti na otoku Čiovu 1991. godine (u %)
- Slika 17. Zaposleni prema sektorima djelatnosti na otoku Čiovu 2011. godine (u %)
- Slika 18. Prikaz srednjovjekovnog čiovskog mosta na crtežu Petra Gironcia, kraj XVIII. stoljeća (Biblioteca Nazionale Marciana u Veneciji, sig. Miss. P.D. c879/13)
- Slika 19. Pogled sa otoka Čiova na grad Trogir i „stari“ most
- Slika 20. Pogled na „Most hrvatskih branitelja“
- Slika 21. Novi izgled zračne luke Split
- Slika 22. Brodski prijevoznik „Bura line“

Slika 23. Neadekvatna pješačka infrastruktura na otoku Čiovu (a, b, c)

Slika 24. Primjeri suženih dvosmjernih ulica na otoku Čiovu (a,b)

Slika 25. Prizori nekadašnjeg središnjeg dijela naselja (a, b)

Slika 26. Pogled na kamp Rožac 1960-ih godina (a) i danas (b)

Slika 27. Gusta izgradnja u naselju Okrug Gornji (a, b)

Slika 28. Primjer modernih zgrada s većim brojem stanova u Okrug Gornjem (a, b, c)

Slika 29. Glavna plaža i šetnica u Okrug Gornjem

Slika 30. Uzgoj maslina na plodnom polju u naselju Žedno

Popis tablica

Tablica 1. Dobni sastav stanovnika Čiova 1971. i 2011. godine

Tablica 2. Migracijska obilježja otoka Čiovu 1971., 1991. i 2011. godine

Tablica 3. Broj stanova i vrste njihovog korištenja u naseljima na otoku Čiovu 1971. i 2011. godine

Sažetak

Rad se bavi prostornom transformacijom otoka Čiova pod utjecajem razvoja turizma. Dugi niz godina stanovništvo otoka Čiova se bavilo poljoprivredom, uzgajali su kulture maslina, vinove loze i smokve, a na manjim plodnim površinama, uvalama i ponikvama bila je sijana pšenica i sađene su povrtno kulture. Stanovništvo je često krčilo makiju u svrhu stvaranja pašnjaka koji su bili temelj uzgoja stoke. Ribarstvo je bilo manje značajno od poljoprivrede i stočarstva. Najveći broj stanovnika je bio zaposlen u primarnom sektoru sve do 1960-ih kada ju je zamjenio sekundarni sektor. Velik broj novootvorenih tvrtki i snažna industrijalizacija omogućavala je stanovništvu dodatna zapošljavanja, ali i veće prihode. Početkom 1970-ih na otoku se počinje razvijati turizam koji zauzima glavnu ulogu u gospodarskim djelatnostima sve do danas.

Cilj istraživanja je bio prikazati razvoj uslužnih djelatnosti s naglaskom na turizam te analizirati osnovne turističke pokazatelje – kretanje broja turističkih dolazaka i ostvarenih noćenja te smještajnih kapaciteta. Također, cilj je bio proučiti društveno-gospodarsku, ali i prostorno-funkcionalnu preobrazbu otoka. Podaci su obrađeni iz publikacija Državnog zavoda za statistiku. Kako bi se promjene što jače dočarale neizbježan je bio terenski rad i fotografiranje naselja na otoku. Uz izrađene dijagrame, fotografije su prikazale jačinu prostornih promjena u istraživanom području.

U radu su prikazani problemi sa postojećom infrastrukturom koja nije građena u skladu sa sve većim brojem stanova i objekata. Naselje koje ima najviše takvih problema je Okrug Gornji koji je ujedno i naselje sa najintezivnijom preobrazbom na otoku koja je uništila tradicionalni izgled naselja. Nadalje, utvrdile su se perspektive i mogućnosti daljnjeg razvoja turizma koje bi omogućile poboljšanje otočne turističke ponude. Osim razvoja turizma, važno je što više ulagati u projekte koji će popraviti zadovoljstvo i kvalitetu života otočana u zimskim mjesecima te koji će spriječiti odlazak mladog i radno sposobnog stanovništva u europske zemlje.

Stanovništvo otoka je glavna pokretačka snaga koja osigurava ekonomsku aktivnost, gospodarski razvoj i stabilnost ovog otoka. Unatoč jako dobrom geografskom položaju i prometnoj povezanosti ako se nastavi trend emigracije s otoka, Čiovo će doživljavati sve jači proces depopulacije odnosno preobrazbu otoka ili njegovih dijelova iz trajno naseljenog u prostor za odmor i rekreaciju.

Summary

This paper researches the spatial transformation of the island of Čiovo impacted by tourism. For a number of years the inhabitants of the island have been farmers, cultivating olive trees, grape vines and fig trees, as well as wheat and vegetables on less fertile lands, in bays and sinkholes. They frequently cleared the land with the aim of creating grassland to enable livestock breeding. Fishing was less significant than agriculture and farming. The majority of inhabitants were employed in the primary sector until the 1960s when it was replaced by the secondary sector. A large number of newly-opened companies and intense industrialisation provided the inhabitants with additional employment, as well as increased income. The beginning of the 1970s saw the development of tourism on the island, which takes on the role of the main economic sector to this day.

The aim of the research was to show the development of the service industries, with the focus on tourism, as well as to analyse the main tourist indicators - trends in the numbers of tourist arrivals, overnight stays and accommodation facilities. Also, the aim was to study the socio-economic and spatial-functional transformation of the island. The data have been analysed from the publications of the Croatian Bureau of Statistics. In order to completely evoke the changes, field work was inevitable as well as photo documentation of the settlements on the island. With attached diagrams, the photos well document the magnitude of the spatial changes in the researched area.

This paper indicates the problems of the existing infrastructure which wasn't built to accompany the growing numbers of flats and objects. The settlement which has most of these infrastructure issues is Okrug Gornji, which is also the settlement with the most extensive transformation that has destroyed the traditional landscape of the island. Furthermore, this paper defines the prospects and possibilities of the further development of tourism, which would enable the improvement of the island's tourist offer. Apart from tourist investments, it is critical to invest more in the projects which would undoubtedly improve the satisfaction and quality of life of the islanders in winter months, as well as those which would prevent the leaving of the young and working-age population to European countries.

The inhabitants of the island are the major driving force which ensures economic activity, economic development and the stability of this island. Despite its favourable geographic location and transportation connections, if this trend of emigration continues, the

island of Čiovo will experience a more and more intense process of depopulation, more precisely, transformation of the island and its parts from permanently inhabited island to a location for leisure and recreation.